

# מלחמות ישראל בראי עיתון הארץ

## מרק ביאנו ורפאל כהן-אלמגור

### פתח דבר

לפני שנים אחדות לימדתי (רפי כהן-אלמגור) סמינר שנקרא "גבולות חופש הביטוי". אחד מתלמידי היה מרק ביאנו. באחד הדיונים בכיתה אודות תפקוד התקשורת בישראל ויחסה עם השלטון אמר מרק כי התקשורת בישראל הפכה לביקורתית יותר לאחר מלחמת יום כיפור. עד אז היא אמצה אל חיקה את הקו השלטוני ועם קריסת "הקונצפציה" קרס גם האמון בממשל, והתקשורת הפכה לנשכנית יותר. שאלתי אותו: "מהיכן אתה יודע?" תשובתו הייתה: "זה ידוע. כך טוענים כולם". שאלתי: "מי הם 'כולם'?" האם קיים מחקר בנידון עליו הנך מסתמך? ואולי זוהי רק מעין 'אגדה עירונית' שגורה שמאחוריה אין ממש". מרק הודה כי הוא לא מכיר כל מחקר בנושא. "אם כך", אמרתי לו, "אני קורא עליך תגר ומטיל אליך כפפה. קום, חקור, ובדוק בעצמך האם יש בדברים אלו ממש".

מרק חשב לכתוב עבודה סמינריונית שונה לחלוטין, אולם חילופי הדברים עוררו את סקרנותו. לאחר זמן מה הוא ניגש אלי ואמר כי החליט להרים את הכפפה. מחקר זה מתבסס בחלקו על העבודה הסמינריונית שהגיש. עד לעיבודה למאמר היא עברה שינויים משמעותיים. המסקנות נותרו בעינן.

המאמר מוקדש לזכרם של מרק ורעייתו נעמי. יהא זכרם ברוך.

### מבוא

מחקר זה מבקש להתחקות אחר השינויים שחלו בדרך הסיקור של עיתון הארץ את מלחמות ישראל. אנו נבקש לבחון מקרוב את שתי ההנחות השגורות: (1) כי התקשורת עברה מהפך עם השנים מתקשורת "חסרת שיניים" לתקשורת לוחמת ו"נשכנית" החושפת ומתריעה ולא נכנעת לבקשות השלטון. בספרות נטען כי התקשורת עברה מסיקור יבש ועובדתי שלעיתים הסתיר עובדות חשובות או עובדות שפגעו בשלטון (ממשל וצבא) לסיקור ביקורתי הבוחן את פעולות אנשי הצבא והממשל ואף מתנגד להן (כתבנו הצבאי מדווח, 1990, עמ' 40) ו(2) כי נקודת המפנה הדרמטית ביותר ביחסה זה של התקשורת התרחשה לאחר מלחמת יום הכיפורים (שיף, 1983, עמ' 7-9). הטענה החוזרת ונשנית היא כי לאחר מלחמת יום כיפור חל זעזוע בכל אמות המידה של החברה הישראלית, ובכלל זה גם באמון שרחש הציבור לדיווחי התקשורת. לאחר משבר אמון חריף זה

הכתה התקשורת על חטא ועל העובדה שלא פרסמה מידע שהיה בידה על היערכות צבאות האויב, מידע שנתבקשה לא לפרסם על מנת לא לפגוע במורל הציבור. מהאופוריה שאפיינה את התקשורת לאחר מלחמת ששת הימים, אופוריה שהתבטאה בסיקור תקשורתי אוהד הן את הצבא והן את הממשל, עברה התקשורת מהפך תפיסתי שבא לידי ביטוי באופן הסיקור כפי שהוזכר לעיל. קרנו של הצבא ירדה, וכן חל כרסום בקונסנסוס הלאומי בנושאי ביטחון (ליסק, 1999). מהפך זה הביא, כך נטען, למפנה בסיקור, לרגישות מיוחדת למסרים שהעביר צה"ל וכן לצמצום התערבות הממסד הביטחוני בתחום התקשורת באמצעות הצנזורה הצבאית. צמצום זה נעשה רק לאחר התרבות המחלוקות בין העיתונות לצנזורה, ובדרך כלל הובילו המחלוקות לריכוך הצנזורה תחת לחצה של העיתונות. מאז מלחמת יום הכיפורים הפרה העיתונות פעם אחר פעם את הוראות הצנזורה (כתבנו הצבאי מדווח, 1990). יצוין כי במדינת ישראל עדין מתקיימת צנזורה והיא המדינה הדמוקרטית היחידה בעולם בה פועלת מכוח החוק צנזורה צבאית מוקדמת על פרסומים מודפסים ומשודרים (צה"ל והתקשורת בעתות לחימה, 2002, עמ' 19).

נפתח בסקירה היסטורית קצרה שמטרתה תהא לבחון האם חל שינוי במערכת היחסים שבין התקשורת לבין הצבא והממשל. לתקשורת חשיבות רבה כמתווכת מסרים בין הצבא והשלטון, לבין האזרחים הצמאים למידע באשר למתרחש בקו החזית. התקשורת מעבירה את סיפור המלחמה בצורה דרמטית (Kellner, 2003), מעבירה מידע בין החזית לעורף, בין העם לממשל, ובין הממשל לקהילייה הבינלאומית. המסרים אינם בהכרח אחידים. הם יכולים להיות שליליים, מבקרים את החלטות השלטון על מנת להלחיץ ולהביא לשינוי במהלכו, או חיוביים במטרה לגבות את הממשל ולחזק את מדיניותו. התקשורת בהחלט יכולה להשפיע על מהלכי הממשל ולהניעו לנקוט במהלכים מסוימים או, לחילופין, להניאו מלנקוט במהלכים אחרים (Lewis and Rose, 2002). מצופה מן התקשורת כי תדע לשמור על עצמאותה כפי שנהג ה-BBC במערכה על איי פוקלנד (Adams, 1986, p. 12), וכי לא תאמץ אל חיקה את המניפולציות הבלתי-נמנעות של הממשל על מנת להאיר את הקרבות באור הנוח לו (Calabrese, 2004), ולהחזיר תפיסות מוטות המשרתות את מטרותיו (Kull et al., 2003). לואיס ורוז (2002) טוענים כי תקשורת בלתי עצמאית פועלת בהכרח לטובת הממשל משום שהיא אינה מעודדת

# הארץ

דמי' 26 מא' / שנה נ"א / ת"א י"ב, כ"ב חשו' תש"ו / NOVEMBER 1974 VOL. XXXI, NO. 46

מכירה איך מחיילים בראש  
מרבית לאימי הסאנקציות

התקנים שונים  
מכשירים שונים  
מכשירים שונים



מכשירים שונים  
מכשירים שונים  
מכשירים שונים

## הושלם מסע הנצחון של צבא ישראל בצפון

### הפעולות נפסקו אתמול ב-11 בבוקר לאחר מערכת-בזק שבה הוכה צבא קאוקג'י ושוחר הגליל אבידוחיני; 10 הרוגים—מאות שבויים ושלל רב נפלו בידי צבא ההגנה לישראל

הצבא הישראלי הודיע היום על סיום מסע הנצחון בצפון ישראל. הפעולות נפסקו אתמול ב-11 בבוקר לאחר מערכת-בזק שבה הוכה צבא קאוקג'י ושוחר הגליל אבידוחיני; 10 הרוגים—מאות שבויים ושלל רב נפלו בידי צבא ההגנה לישראל.

הצבא הישראלי הודיע היום על סיום מסע הנצחון בצפון ישראל. הפעולות נפסקו אתמול ב-11 בבוקר לאחר מערכת-בזק שבה הוכה צבא קאוקג'י ושוחר הגליל אבידוחיני; 10 הרוגים—מאות שבויים ושלל רב נפלו בידי צבא ההגנה לישראל.



הצבא הישראלי הודיע היום על סיום מסע הנצחון בצפון ישראל. הפעולות נפסקו אתמול ב-11 בבוקר לאחר מערכת-בזק שבה הוכה צבא קאוקג'י ושוחר הגליל אבידוחיני; 10 הרוגים—מאות שבויים ושלל רב נפלו בידי צבא ההגנה לישראל.

### הפקודה של ממשלת ישראל להפסקת האש בחזית הצפון

הצבא הישראלי הודיע היום על סיום מסע הנצחון בצפון ישראל. הפעולות נפסקו אתמול ב-11 בבוקר לאחר מערכת-בזק שבה הוכה צבא קאוקג'י ושוחר הגליל אבידוחיני; 10 הרוגים—מאות שבויים ושלל רב נפלו בידי צבא ההגנה לישראל.

### לא סולקו עדיין חיילי הדת בין בריטניה וארה"ב בענין איי

הצבא הישראלי הודיע היום על סיום מסע הנצחון בצפון ישראל. הפעולות נפסקו אתמול ב-11 בבוקר לאחר מערכת-בזק שבה הוכה צבא קאוקג'י ושוחר הגליל אבידוחיני; 10 הרוגים—מאות שבויים ושלל רב נפלו בידי צבא ההגנה לישראל.

### כיצד החלה הפעולה

הצבא הישראלי הודיע היום על סיום מסע הנצחון בצפון ישראל. הפעולות נפסקו אתמול ב-11 בבוקר לאחר מערכת-בזק שבה הוכה צבא קאוקג'י ושוחר הגליל אבידוחיני; 10 הרוגים—מאות שבויים ושלל רב נפלו בידי צבא ההגנה לישראל.

### המטע מצד צפון

הצבא הישראלי הודיע היום על סיום מסע הנצחון בצפון ישראל. הפעולות נפסקו אתמול ב-11 בבוקר לאחר מערכת-בזק שבה הוכה צבא קאוקג'י ושוחר הגליל אבידוחיני; 10 הרוגים—מאות שבויים ושלל רב נפלו בידי צבא ההגנה לישראל.

### המטע מצד צפון

הצבא הישראלי הודיע היום על סיום מסע הנצחון בצפון ישראל. הפעולות נפסקו אתמול ב-11 בבוקר לאחר מערכת-בזק שבה הוכה צבא קאוקג'י ושוחר הגליל אבידוחיני; 10 הרוגים—מאות שבויים ושלל רב נפלו בידי צבא ההגנה לישראל.

### המטע מצד צפון

הצבא הישראלי הודיע היום על סיום מסע הנצחון בצפון ישראל. הפעולות נפסקו אתמול ב-11 בבוקר לאחר מערכת-בזק שבה הוכה צבא קאוקג'י ושוחר הגליל אבידוחיני; 10 הרוגים—מאות שבויים ושלל רב נפלו בידי צבא ההגנה לישראל.

### המטע מצד צפון

הצבא הישראלי הודיע היום על סיום מסע הנצחון בצפון ישראל. הפעולות נפסקו אתמול ב-11 בבוקר לאחר מערכת-בזק שבה הוכה צבא קאוקג'י ושוחר הגליל אבידוחיני; 10 הרוגים—מאות שבויים ושלל רב נפלו בידי צבא ההגנה לישראל.

### המטע מצד צפון

הצבא הישראלי הודיע היום על סיום מסע הנצחון בצפון ישראל. הפעולות נפסקו אתמול ב-11 בבוקר לאחר מערכת-בזק שבה הוכה צבא קאוקג'י ושוחר הגליל אבידוחיני; 10 הרוגים—מאות שבויים ושלל רב נפלו בידי צבא ההגנה לישראל.

סיום "מבצע חירם", אוקטובר 1948

**תקשורת, צבא וממשל**  
בשנים הראשונות להקמת המדינה הייתה העיתונות הישראלית ברובה מפלגתית ומגויסת, וקיבלה על עצמה את הצנזורה מרצון, תוך תחושת השתתפות בשליחות של הקמת המדינה. שמירה על מורל העם נתפסה כערך עליון החשוב בהרבה משיקולים עיתונאיים פרופסיונאליים. בחודשיה הראשונים של מלחמת השחרור מספרם של "הסופרים הצבאיים" שנשלחו מטעם יחידות הקשר לשדה הקרב היה מועט. הם אף גויסו לצבא במסגרת הגיוס הכללי ולא מטעם העיתונות, אשר נציגיה חזרו ודרשו שיותר להם למנות כתבים צבאיים משלהם (גורן, 1976, עמ' 230).

בתקופה זו התייחס צה"ל לעיתונות כאל גורם שניתן לגייסו למשימה של יצירת דימוי חיובי לצה"ל. מגמה זו נמשכה גם בשנות החמישים בזמן פעולות התגמול. פעולת התגמול הראשונה שהתפרסמה הייתה פעולת קיבייה בשנת 1953, וגם זאת לאחר התלבטויות צנזורה ושתיקתם של גורמי ההסברה הישראלית הנוכחים. לבסוף נמסרה גרסתו הרשמית והכוזבת של ראש הממשלה, דוד בן-גוריון, מעל גלי האתר, לפיה נעשתה הפעולה בידי תושבי ספר נזעמים. חמש

ויכוח ציבורי. ואולם, פעמים רבות תקשורת בזמן מלחמה מתגייסת לטובת הממשל. הדברים נכונים באשר לישראל כמו גם ביחס למדינות אחרות.<sup>1</sup>

מתודולוגיית המחקר מסתמכת על ניתוח תוכן כמותי של שש הראשונות במלחמות ישראל: (1) מלחמת השחרור (2) מלחמת סיני (3) מלחמת ששת הימים (4) מלחמת ההתשה (5) מלחמת יום הכיפורים (6) מלחמת שלום הגליל. אנו נבחר את הלך הרוח של עיתון הארץ מיד לפני פרוץ המלחמה ומיד לאחריה באמצעות בחינה מדוקדקת של דיווחי החדשות שבוע לפני תחילת המלחמה ושבוע לאחריה. אנו נציג את ממצאי ניתוח התוכן הכמותי בלווית לוחות סטטיסטיים והסברים קצרים. ניתוח התוכן יאפשר לנו להעריך את מידת הביקורתיות של העיתון ביחס לסוגיות צבא וביטחון.

הממצאים מורים כי עיתון הארץ לא הפך לנשכני יותר ביחסו לשלטון. הסיקור היה אוהד וחיוני בכל מלחמות ישראל כולל במלחמת לבנון הראשונה. ממצאים אלו קוראים תיגר על ההנחה המקובלת בספרות.

# צבא עיראק - לירדן

**רויטר: גם צבא סוריה; חובלני צבאות-הנפט**

תוכנית עיראק לירדן, שגויסה לאחר שסוריה וסודאן סירבו להצטרף אליה, היא תוכנית להקמת חטיבת צבא עיראקית בירדן. תוכנית זו היא חלק ממהלך צבאי-פוליטי של עיראק להגדלת תחום ההשפעה שלה במזרח התיכון. עיראק רוצה להקים חטיבת צבא בירדן שתגויס מהצבא הירדני ומהצבא הסורי. עיראק רוצה להקים חטיבת צבא בירדן שתגויס מהצבא הירדני ומהצבא הסורי.

## הכנות אחרונות לחתימה לסראץ

הכנות אחרונות לחתימה על הסכם לסראץ. הסכם זה יגדיל את תחום ההשפעה של עיראק במזרח התיכון. עיראק רוצה להקים חטיבת צבא בירדן שתגויס מהצבא הירדני ומהצבא הסורי. עיראק רוצה להקים חטיבת צבא בירדן שתגויס מהצבא הירדני ומהצבא הסורי.

## עירור המצב באזור כורוק

עירור המצב באזור כורוק. המצב באזור כורוק הולך והתערער. עיראק רוצה להקים חטיבת צבא בירדן שתגויס מהצבא הירדני ומהצבא הסורי. עיראק רוצה להקים חטיבת צבא בירדן שתגויס מהצבא הירדני ומהצבא הסורי.

## צבא שתי הגדות

צבא שתי הגדות. המצב באזור כורוק הולך והתערער. עיראק רוצה להקים חטיבת צבא בירדן שתגויס מהצבא הירדני ומהצבא הסורי. עיראק רוצה להקים חטיבת צבא בירדן שתגויס מהצבא הירדני ומהצבא הסורי.

## אריהב אסרה משוחזר

אריהב אסרה משוחזר. המצב באזור כורוק הולך והתערער. עיראק רוצה להקים חטיבת צבא בירדן שתגויס מהצבא הירדני ומהצבא הסורי. עיראק רוצה להקים חטיבת צבא בירדן שתגויס מהצבא הירדני ומהצבא הסורי.



דוקטור

הוצאת תל אביב  
מספר 11375 / NOVEMBER 4, 1998 / ח' חשוון תש"ף  
מחיר: 2.50 ₪  
תל אביב: 03-6441111  
ירושלים: 02-6441111  
חיפה: 04-6441111  
בתי שבע: 07-6441111  
נתיבות: 08-6441111

# האחד

המס' 120 פר' / שנת ה'ל"א / יום א' ל' ח' חשוון תש"ף / 4, NOVEMBER 1998 / 11375 / XXXIX VOL.

## כיבוש סיני הולך ונשלם; פטרולים הגיעו לתעלת סואץ; רצועת עזה בידי צה"ל

ערב כיבוש טיראן-אלפי שבויים ושלל עצום-נכבשו אטור, אבו-עגילה וחאן יונס



בקשת הכניעה של עזה

בקשת הכניעה של עזה. הצבא הישראלי הכריז על כניעת עזה. הצבא הישראלי הכריז על כניעת עזה. הצבא הישראלי הכריז על כניעת עזה.

בקשת הכניעה של עזה. הצבא הישראלי הכריז על כניעת עזה. הצבא הישראלי הכריז על כניעת עזה. הצבא הישראלי הכריז על כניעת עזה.

## בריטניה צרפת דחו את הקריאה להפסקת אש מיד

בריטניה צרפת דחו את הקריאה להפסקת אש מיד. המדינות הציינו כי הפסקת האש תיעשה בהתאם לתוכנית השלום. המדינות הציינו כי הפסקת האש תיעשה בהתאם לתוכנית השלום.

בריטניה צרפת דחו את הקריאה להפסקת אש מיד. המדינות הציינו כי הפסקת האש תיעשה בהתאם לתוכנית השלום. המדינות הציינו כי הפסקת האש תיעשה בהתאם לתוכנית השלום.

## המצרים טוענים שפגעו בשייטת בריטית-צרפתית

המצרים טוענים שפגעו בשייטת בריטית-צרפתית. המצרים טוענים שפגעו בשייטת בריטית-צרפתית. המצרים טוענים שפגעו בשייטת בריטית-צרפתית.

## מבנהלך "מבצע קדש"

מבנהלך "מבצע קדש". המבצע קדש הוא מבצע צבאי ישראלי. המבצע קדש הוא מבצע צבאי ישראלי.

מלחמת ששת הימים גרמה לנסיגה משמעותית באופן הטיפול התקשורתי והובילה להתבטלות התקשורת בפני הצבא, כבר במהלך המלחמה. האלופים נתפסו ככוכבים בעיני הציבור והביקורת העיתונאית הייתה אפסית. העיתונות מילאה בקפדנות את הוראת "ערפל הקרב" ביום הראשון למלחמה. מפקדי צה"ל סיפקו לאחר מכן חומר רב לסיפורי "עכשיו אפשר לגלות". הצנזורה נהגה בליברליות רבה בהיתריה לפרסם את המהלכים הצבאיים מפיחה של אלופי צה"ל, עד שב-16 ביוני הורה שר הביטחון משה דיין לגנרלים "להפסיק את הפסטיבל" (ז"ק, 1993).

מיד לאחר המלחמה "נעלמה" התקשורת כמעט לחלוטין. המורל הלאומי היה בשיאו לאחר הניצחון המזהיר, ורווחה האמונה כי מו"מ מזורז על עתיד השטחים יוביל להשגת הסכם שלום עם הערבים. מלחמת ששת הימים נתפסה כהמשך וכשלמה של מלחמת העצמאות. נראה כי עתה השיגה מדינת ישראל את היעד הלאומי-ציוני שלה (שביד, 1987, עמ' 21). כשפרצה מלחמת ההתשה (1969-1970) החלו להתגלות ניצנים ראשונים של שינוי יחסה של התקשורת למלחמה. בהדרגה החלו להתפרסם מאמרים שהגדירו את המלחמה

שנים אחרי קום המדינה עדיין האמין הממשל שאפשר לפרסם גרסה בדויה ולצפות שתתקבל. גם לאחר מכן נמשכה המדיניות של חוסר מסירת גרסאות רשמיות לגבי פעולות התגמול, ורק עיתון במחנה, ביטאוננו של צה"ל, נהנה ממסירת מידע ויחס מועדף מבחינתה של הצנזורה. באותה תקופה בה הסתמכו הכתבים הצבאיים על גורמים רשמיים, הוביל מצב זה לפגיעה בעבודתם, ומקצתם נהגו להעתיק ידיעות במחנה בעודו בבית הדפוס. עורכי העיתונים התקוממו, פנו לרמטכ"ל והודיעו לו שהם שוקלים לבטל את משרת הכתבים הצבאיים משום שאין תועלת בעבודתם, שכן "הסופרים הצבאיים של העיתונות הימית מביאים לעיתונים רק הודעות רשמיות של דובר צה"ל או חומר על מסיבות הוועד למען החייל אולם אין נותנים להן גישה לעניינים צבאיים מובהקים הנשמרים לעיתוני צה"ל" (גורן, 1976, עמ' 232). גם בסיקור מערכת סיני ניתן יתרון בולט לעיתון במחנה וכתביו היו היחידים שהורשו להתלוות לכוחות בשטח, זאת בעוד חלק ניכר מכתבי שאר העיתונים גויסו ליחידותיהם ולא השתתפו כלל בסיקור המלחמה.

# המחיר

48 אג / 1 שנת מס' / יום 3, כ"ז ח'יר השב"ו / 1967, JUNE 26, 1967 / 48/49

## הערבים החליטו להפסיק את הנפט לתומכי ישראל

במהלך 3 ימים, החליטו ערביי המפרץ להפסיק את הנפט לתומכי ישראל. ההחלטה נבעה מהתנגדותם לפרשת הנפט הישראלית, ולתמיכת ישראל במדינות ערביות. ההחלטה פוגעת באספקת הנפט לישראל, וישראל תצטרך להסתמך על מדינות אחרות.

## ארה"ב תשאר גייטראלית

דובר מיינסטריון החוץ: מדיניות של אי-משא פנים. ארה"ב תמשיך להיות גייטראלית, כלומר תמשיך לתמוך במדינות ערביות, אך לא תשקיע בהן. המדיניות הזו נובעת מהערכת האמריקאית של המצב במזרח התיכון.

# צה"ל הולם בעוז בתוקף הערבי, השמיד כ-400 מטוסי אויב

נאצר אינו שולט במצב וגייסותיו נהדפו - צה"ל חדר לירדן וכבש מקומות - הרוגים בירושלים ובכפר-סבא מהפגזות - צה"ל כבש את חאן יוניס, רפיח, כונתילה ואת העיר אל-עריש - חיל האויר איבד 19 טייסים ו-19 מטוסים - ת"א והפגזה

**בריה"מ תובעת מישראל הפסקת פעולות המלחמה ללא כל תנאים**  
דורשת שניתן לעבר קווי שבית הנשק



**אניה ישראלית מביאה נשק**  
**ציד צבא**  
**מולדת ישראל**  
**תחריב**  
**שבא ירדן**  
**בטיחות מצרי**  
**הפגזת בה-היקל**  
**שבא ירדן**  
**בטיחות מצרי**  
**הפגזת בה-היקל**

**מועצה ארבעה-הים התיכון**  
**אחרי ששמעה הודעות של ישראל ומצרים**  
**המגל: נצרים מוחה באונסיות אלקטרי; מצרים קיבן תוקפנות ארבע המעצמות מוכנות לקרוא להפסקת אש**

במהלך 3 ימים, החליטו ערביי המפרץ להפסיק את הנפט לתומכי ישראל. ההחלטה נבעה מהתנגדותם לפרשת הנפט הישראלית, ולתמיכת ישראל במדינות ערביות.

צה"ל הולם בעוז בתוקף הערבי, השמיד כ-400 מטוסי אויב. נאצר אינו שולט במצב וגייסותיו נהדפו. צה"ל חדר לירדן וכבש מקומות. הרוגים בירושלים ובכפר-סבא מהפגזות. צה"ל כבש את חאן יוניס, רפיח, כונתילה ואת העיר אל-עריש.

אניה ישראלית מביאה נשק. ציד צבא. מולדת ישראל. תחריב. שבא ירדן. בטיחות מצרי. הפגזת בה-היקל. שבא ירדן. בטיחות מצרי. הפגזת בה-היקל.

**מזג האוויר**  
**מבט**  
**המאמר**

במהלך 3 ימים, החליטו ערביי המפרץ להפסיק את הנפט לתומכי ישראל. ההחלטה נבעה מהתנגדותם לפרשת הנפט הישראלית, ולתמיכת ישראל במדינות ערביות.

צה"ל הולם בעוז בתוקף הערבי, השמיד כ-400 מטוסי אויב. נאצר אינו שולט במצב וגייסותיו נהדפו. צה"ל חדר לירדן וכבש מקומות. הרוגים בירושלים ובכפר-סבא מהפגזות. צה"ל כבש את חאן יוניס, רפיח, כונתילה ואת העיר אל-עריש.

**ארבע שעות מפציצים ישראלים את קאהיר**  
**בירת מצרים ריקה מאדם: העיני מנותקת**

להעכיר את האווירה ערב בחירות הייתה למעשה הסיבה העיקרית לבקשה זו. מעדויותיו של יעקב ארז, שהיה אז הכתב הצבאי של מעריב, עולה כי לפחות ארבע ידיעות שביקשו להתריע נפסלו בשבוע שקדם ל-6 באוקטובר. לאחר שביקר את אחיו עודד בבסיסו שברמת הגולן חזר ארז לתל-אביב מזועזע, וניסה להתריע בפני המטה הכללי ולתאר את שראה כמו עיניו מבעד למשקפות ברמת הגולן. "ביום חמישי בלילה כתבתי ידיעה מפורטת על המתרחש בתעלה... ניסיתי להעביר לקוראים את תחושת המלחמה הקרבה. אבל הצנזורה פסלה הכל - או מדויק יותר כמעט הכל", מספר ארז. ואכן ביום שישי לפני המלחמה התפרסמה ידיעה קטנה ומוצנעת שכותרתה: "צה"ל עוקב אחרי הנעשה בצד המצרי של התעלה" (כתבנו הצבאי מדווח, 1990, עמ' 40). בנוסף לצנזורה פנימית וחיצונית מעיד ארז כי הותקנה האזנה לביתו כדי לחשוף את זהות המדליפים (ואכן, האזנה גילתה שני קצינים אשר הודחו מתפקידם) וגם בעניין זה לא התרעמו עורכי מעריב. ארז חש אכזבה עצומה מהמערכת (שלג, 1995, עמ' 36). נטיית התקשורת "להרדים" את הציבור נמשכה גם בימי המלחמה הראשונים. על אף ששר הביטחון דיין דיבר על "חורבן בית שלישי",

כמיותרת ואף ניתנה במה למכתב השמיניסטים שכינה את המלחמה "מלחמת ברירה" (ברזילי, 1996). יחד עם זאת נמשך הלך הרוח האופטימי בחברה, גם בגלל זרימת כוח עבודה זול מהשטחים לשוק העבודה והעובדה שכתוצאה מכך חל שיפור משמעותי ברמת החיים של רבים. מלחמת יום הכיפורים נתפסה בחברה הישראלית כהפתעה גמורה ולאחריה הכתה העיתונות על חטא, ומשום כך מקובל להתייחס אליה כאל קו פרשת המים באופן הסיקור של הכתבים הצבאיים. נטען כי העיתונות ביקרה עצמה על כך ששירתה את הקונספציה המדינית והצבאית השגויה ולא שאלה שאלות בעוד מועד ("צה"ל והתקשורת בעתות לחימה, 2002, עמ' 23). את חולשת העיתונות ניתן לראות על רקע העובדה שוועדת העורכים נענתה לבקשת ראש הממשלה גולדה מאיר, שר הביטחון משה דיין והרמטכ"ל דוד אלעזר להצניע ככל האפשר את ריכוז הכוחות ההתקפיים של צבאות מצריים וסוריה. בקשה זו נבעה מההנחה כי מדובר בסבירות נמוכה לפריצת מלחמה ("הקונספציה"), בשל רצון לא לפגוע במורל העם, ומתוך ראייה של "אחריות חברתית".<sup>2</sup> העובדה שמנהיגי מפלגת העבודה לא רצו

**טראזאז דורש כוח אמריקאי ורוסי**  
**בחזית - לפיקוח על הפסקת האש**

באחת לפיקוח על מוצעת ההצעה והממשלה  
כדי לזמן ב המשרד הפדרל הפסקת האש בעצי ישראל

איה ב לא  
בשלה היילום

**נהמה**  
נהמה

זנגולנק  
בגנור

במכל מחול נהמה חורף-גנור נהמה

# המה

70 אל תרומה יום ה'רמ"ג ב'תשס"ג תלמי' 25 גנור, 1973

## אלפי מצרים מסגירים עצמם ממערב לתעלה

צה"ל משחרר חלק מהם ומשלחם לשטח מצרי \* סוכל נסיון לפרוץ את כיתור הארמיה ה-3 \* הפלו 15 מטוסים מצריים שניסו לסייע לכוחות המכותרים \* שקט בצפון

### הארמיה ה-3 - קלף ישראלי

לוחם הארמיה ה-3...  
הארמיה ה-3 היא כוח המסתערב העיקרי של מצרים...  
היא מונה 15 אלף חיילים...  
היא נמצאת בצפון סיני...  
היא נשענת על כוחות מצריים אחרים...  
היא נחשבת ל"קלף הישראלי"...

### ניכסון דן עם קיסנינגר על קווי הפסקת האש

המפקד הארמיה ה-3...  
הניכסון דן...  
העסקה...  
הפסקת האש...  
הקווי...  
הניכסון דן...  
העסקה...  
הפסקת האש...  
הקווי...

### התקוע מתלונן בארמיה על הפוגה

התקוע מתלונן...  
הארמיה...  
הפוגה...  
התקוע מתלונן...  
הארמיה...  
הפוגה...

### דין: מוקדם לדבר על שיחרור המילואים

המפקד הארמיה ה-3...  
הדין...  
המוקדם לדבר...  
על שיחרור המילואים...

### תושבי דמשק נהמו בשמע על הפסקת האש

תושבי דמשק...  
נהמו בשמע...  
על הפסקת האש...

במלחמת יום הכיפורים - כותרת אופטימית

אני הייתי הכתובת של הלוחמים לטענות נגד העיתונות. כל אותן אלפי שאלות בדבר דיווחי אמת על קו החזית, דיווחי אמת של העיתונות, דיווחי אמת על הצידוד שלנו, האוכל שלנו, התרבות שאנו מקבלים, כל אלה הופנו אלי כנציגי העיתונות. מצאתי את עצמי קרוע בין שני עולמות: עולם אחד שאני שייך אליו יומ־יום, עולם אנשי הצבא, לוחמים שגויסו לכמה חודשים, ועולם אחר, העולם המקצועי, העולם שבחזרתי לי כייעוד, אשר מול עיני ממש נחל תבוסה עגומה במלחמה הזאת. בכך שהזדהה עם השלטון, נהפך לפה ומתוך כך גם לשעיר לעזאזל- של הציבור... אנחנו נתנו להם [השלטון] להשתמש בנו. שכחנו שאנחנו שופרו של העם הזועק על כישלונות, צביעות, שחיתות (כספי ולימור, 1993, עמ' 246).

לאחר המלחמה, באמצעות לחצים והפרות של הוראות צנזורה, הרחיבה העיתונות את מרחב התמרון שלה לגבי פרסום שאינו רצוי למסד הביטחוני, והצנזורה נאלצה להשלים עם העובדה שהעיתונות הפכה לממושמת פחות ולביקורתית יותר, במיוחד לאחר פרסום מסקנות ועדת אגרנט. לאחר מלחמת יום הכיפורים סוכם בין הכתבים הצבאיים ודובר צה"ל שמקומו של הכתב הצבאי במלחמה

ניכר פער עצום בין הדיווחים למציאות בשטח, פער שהוביל בסופו של דבר למשבר אמון חריף בין העיתונות למסד ובינה לבין קוראיה. את הפער הזה ניתן לייחס למספר גורמים מרכזיים: חוסר יכולתם של הכתבים בחזית לקבל את התמונה הכללית על המתרחש (ואכן, בעקבות המלחמה סוכם שכתבים צבאיים ידווחו מהפקודים), חוסר במקורות עצמאיים לדיווח, וקשיים שהציב השלטון. כך למשל דווח באחד הימים הראשונים שכוחות צה"ל ממשיכים להחזיק בקו המים בתעלת סואץ, בשעה שהכתב שדיווח על כך נמצא אותה שעה במקום היחיד שעדיין היה בשליטת צה"ל. מיכה שגריר, שהיה הכתב הצבאי של הרדיו המשולב של קול ישראל וגלי צה"ל והוצב באוגדה של שרון, מספר: "משיקולים צבאיים אולי גם פוליטיים לא נתנו לנו לשדר משם ביומיים הראשונים והנה אנחנו שומעים ברדיו 'שכוחותינו ממגרים את המצרים', וזה ביום הקשה ביותר של המלחמה" (כספי ולימור, 1993, עמ' 246). עדותו של יגאל לב, ששירת בימי המלחמה כקצין קרבי, ממחישה יותר מכל את מצוקתה של העיתונות במלחמה זו:



שבוע לאחר המלחמה, וזאת על מנת לבחון האם חשף העיתון מחדלים הקשורים למלחמה והאם ביקר את אופן פעולות השלטון והצבא. בשתי נקודות זמן אלו, לדעתנו, יכולה וצריכה התקשורת לביקר את פעולות הממשל והצבא. אלו הן הנקודות הקריטיות בכל מלחמה.

לאחר שנאספו הנתונים החלטנו לאחד את נקודות הזמן בטבלאות הניתוח, כלומר לא נעשתה בהן הבחנה בין שבוע לפני תחילת המלחמה לבין שבוע לאחר סיומה. בחנו בצורה פרטנית את תוצאות הניתוח לפני המלחמה ולאחריה וראינו כי התופעות עליהן נצביע לא השתנו מהותית. לפחות בעיתון **הארץ** לא ניתנה כל התראה שבוע לפני תחילת כל מלחמה ולא בוקרו המהלכים המדיניים או הצבאיים בצורה גורפת. הסיקור השוטף של כל מלחמה החל בדיוק ביום פלישת האויב או לחילופין ביום בו החלו כוחות צה"ל בלחימה. לא נערך, בשום מלחמה, דיון מקיף שבוע לפני תחילתה האם יש לצאת למלחמה. גם שבוע לאחר סיום המלחמה לא הייתה ביקורת מהותית על המלחמה הנתונה אלא פשוט סיקור עובדתי יבש. על כן לא מצאנו לנכון לערוך הפרדה בין השבועות שבנדקו. ההפרדה הייתה אך מסרבלת את המחקר וגורמת לריבוי טבלאות ועלולה הייתה לפגוע בהבנת הממצאים ופרשנותם. יתרה מזו, בעבודה זו אנו בודקים את הלך הרוח של הסיקור העיתונאי את מלחמות ישראל בעיתון **הארץ** – האם אוהד את הצבא והממשל או מבקר אותם. ניתוח נפרד של שבוע לפני תחילת מלחמה ושבוע אחרי מועד סיומה לא היה מוסף לנו מבחינה מתודולוגית. ההבדלים בין השבועות הם לא מענייניו של מחקר זה, שכן משקלו הסגולי הוא בבדיקת הלך הרוח הכולל של סיקור עיתונאי את מלחמות ישראל.

לשיטת ניתוח התוכן יש מספר יתרונות: (1) החוקרים יכולים לצפות בתופעות שהתרחשו בעבר. (2) השיטה מאפשרת לחוקרים להקיף תקופת זמן ארוכה. במחקר זה אנו דנים ביובל מלחמות ישראל. (3) ניתן לעמוד ביתר קלות על שינויים או תהליכים שאירעו במהלך התקופה. (4) לרוב אין אנשים מודעים לכך שהתנהגותם, דעותיהם, השקפותיהם, עמדותיהם וכו' עתידות לשמש "אובייקט" למחקר ובדיקה; כלומר המסמכים – במקרה הנדון עיתון **הארץ**, משקפים התנהגות טבעית. (5) אין צורך להשקיע מאמץ להשגת שיתוף פעולה והסכמה מצד הנחקרים. (6) השיטה מאפשרת לחוקרים לערוך בקרה ושחזור של תהליך איסוף הנתונים. על כן מהימנות השחזור גבוהה. במהלך המחקר נעשה שימוש ביחידות הניתוח הבאות:

(1) יחידות ניתוח עפ"י ממדים פיזיים. (2) יחידות ניתוח עפ"י ממדים תחקיריים כגון כותרות הידיעה וכדומה. (3) יחידות התייחסות המוגדרות עפ"י המאורעות. (4) יחידות שהן היגדים הנובעים מהתוכן המנותח. (5) יחידות נושאיות המוגדרות עפ"י תכנים (נבון, 1993). סיפורי החדשות בעיתון הם מסרים לא שלמים בנוגע לאנשים ואירועים. הם לרוב מסרים הצהרתיים שמבוססים על מילים מילוניות, אך יש להן משמעות מעבר לטקסט, משמעות הנובעת מניסיון הכותבים ומן הדרך באמצעותה באו לביטוי הדברים והסמלים שבמסרים (Graber, 1989).

אנו נבחנו את שש המלחמות בהן נלחם צה"ל, כאשר המקור הספרותי שעל פיו נקבע תאריך תחילת המלחמה ותאריך סיומה, הוא "האנציקלופדיה העברית". שש המלחמות הן: (1) מלחמת השחרור (העצמאות). (2) מלחמת סיני (מבצע "קדש"). (3) מלחמת ששת הימים.

הוא במקום שיאפשר לו זווית ראייה רחבה ככל שניתן (השוו למרות ההסכם לא מצטרפים הכתבים הצבאיים לכוחות הלוחמים, לפחות לא בשלביה הראשונים של המלחמה. סיכום זה לא יושם במלחמת לבנון (שיף, 1983, עמ' 7-9).

כשנה לפני מלחמת לבנון הראשונה התנהל בעיתונות ויכוח נוקב האם לצאת למלחמה או לא. את התנגדות הובילו הכתבים הצבאיים יעקב ארז, איתן הבר וזאב שיף. התנגדות זו שככה בשבוע הראשון של המלחמה – "השבוע הרשמי". ביומה השני, פרסם עמירם ניר את הקריאה לקונצנזוס "שקט יורים". תזה זו, לפיה נומן מלחמה צריכים העיתונאים לעצור את הוויכוח ולהתגייס לעזרת הממשל, שיקפה את התפיסה שרווחה בארץ עד אז. נקודת המפנה באופן הדיווח הייתה כאשר הגיעו הכתבים הצבאיים ביחד עם כוחות צה"ל לפתחי ביירות ושמעו ברדיו את ראש הממשלה מודיע בארה"ב שאין כוונה שצה"ל ייכנס לעיר. במהלך מלחמת לבנון הובלט באופן ברור חוסר האמון להודעות הרשמיות של הממשלה ושל דובר צה"ל. "במלחמת לבנון, כמו בכל מלחמה, סיקורו את האש ואת תימרות העשן, אבל במלחמה הזאת זה לא היה עיקר תפקידנו", מספר עמנואל רוזן (אז כתב במחנה בשירות קבע), אשר מתאר את תמצית השינוי שחל במערכת היחסים של התקשורת עם הצבא והממשל. אם במלחמת ששת הימים התבטלה התקשורת מול הצבא והממשל ללא כל ביקורת אלא טפחה על שכם הצבא והתפארה בהישגיו, הרי במלחמת יום כיפור מתעוררת ביקורת בניסיון לאחות את הטראומה שעברה המדינה ואילו במלחמת לבנון קיימת ביקורת גלויה על מלחמה פוליטית, ללא מטרות מגובשות. נראה כי התקשורת עברה מקוטב לקוטב: מתקשורת "חסרת שיניים" לתקשורת "נשכנית" לוחמת ומבקרית: "היינו צריכים לתאר מלחמה מיותרת, מושג זר אשר מרדפים קורותיה, מלחמה אשר נקודת הפתיחה שלה הייתה בחילוקי דעות, ונקודת הסיום בדעה כמעט אחידה נגד. הכתבים הצבאיים של ששת הימים תארו את צה"ל מבעד למסך האופוריה, אלה של יום כיפור התגייסו לאסוף את השברים. אנחנו תארנו צבא לכוד בסבך פוליטי, נלחם מבלי לדעת למה" (כתבנו הצבאי מדווח, 1990).

על פי סקירה זו דומה כי הנחות המחקר שהוצגו בפתיח התממשו במלואן. אלא שהסקירה מציגה נקודת מבט סובייקטיבית לחלוטין. פרשנו את דעותיהם של אנשי מקצוע, פרשנים, ועיתונאים, אשר חוו את מאורעות המלחמות על בשרם ודיווחו מזווית אישית. על כן חשבנו כי סקירת הספרות אינה מספקת וחיפשנו בנוסף כלי ניתוח אובייקטיבי אשר יבחן את הדיווחים העיתונאיים ללא הטיית. ביקשנו לבחון באמצעות ניתוח תוכן כמותי האם אכן האמירות השגורות אכן נשענות על קרקע עובדתית מוצקה.

## מתודולוגיה

מחקר זה בא לבחון את מלחמות ישראל בראי העיתונות תוך התמקדות בידיעות ובכתבות שפורסמו בעיתון **הארץ**, הנחשב לעיתון הפחות "מתלהם" וסנציוני מבין שלושת העיתונים היומיים הנפוצים, היחיד שאינו טבלואיד. הבדיקה תיעשה שבוע לפני תחילת המלחמה על מנת לבחון האם הייתה העיתונות ערנית לאפשרות מלחמה, וכיצד התייחסה למהלכי הממשל והצבא ערב פרוץ המלחמה. כמו כן, נבדוק

ושלילית על מנת למשוך את הקוראים ולהעלות את תפוצת העיתון, כשבפועל בגוף הידיעה ניתן להבחין לאחר הקריאה כי לא כצעקתה. (2) קבענו את הקטגוריה "אחר" עבור מקרים בהם לא ניתן לקבוע את נימת הביקורת של הידיעה כלפי הצבא ומוסדות השלטון. במהלך העבודה התגלה כי לא היה צורך בכלי זה. בכל ידיעה או כתבה ברורה לנו נימת העיתונאי, מגמתו ואופן סיקורו את האירועים, זאת כחלק מהקריטריונים של כתיבה עיתונאית המחייבים בהירות בכתיבה. אופן הסיקור, כך עלה ממהלך ניתוח התוכן, או שייצמד לעובדות הישנות, לאירועים עצמם, ויהיה תיאורי, או שיהלל את הצבא ומוסדות השלטון בצורה חיובית או לחלופין יבקרם באופן שלילי.

(3) על מנת לחדד ולהבהיר את הקריטריונים של סיקור ביקורתי מול סיקור אוהד או לחילופין סיקור "תיאורי" עובדתי, להלן נביא מספר ידיעות מתוך ניתוח התוכן אשר יבהירו את הקריטריונים הנ"ל:

"אלון: איני מתנגד שבשלב ראשון וכצעד להידברות יחזרו צה"ל והמצרים לשני עברי תעלת סואץ" (הארץ, 28.10.1973, עמ' 1). ידיעה זו לקוחה מהניתוח במסגרת השבוע שקדם למלחמת יום הכיפורים. מצוטטים דבריו של סגן ראש הממשלה דאז, יגאל אלון, בנוגע למצב בתעלת סואץ. אין כאן הבעת דעה של העיתונאי אלא סיקור יבש ועובדתי של דברי סגן ראש הממשלה כפי שנאמרו בטלוויזיה ערב קודם להופעת העיתון.

"צה"ל שולט ברמה הסורית" (הארץ, 11.6.1967, עמ' 1) ידיעה הלקוחה מניתוח מלחמת ששת הימים. כאן מתואר צה"ל במלוא עוצמתו: "אלפי חיילים מצרים מובסים... השאירו אחריהם מאות טנקים וציוד... נמשך איסוף השלל הצבאי הירדני". הידיעה מפארת ומהללת את ניצחון צה"ל שהביא לשקט ביישובים הישראליים השוכנים לרגלי הרמה.

"הטנקים שניצחו בסיני" (הארץ, 11.6.1967, עמ' 4) אף היא ממלחמת ששת הימים. שוב תיאור של הקרבות ה"הרואים" (כלשון העיתונאי) של כוחות השריון הישראליים בסיני ו"המכה הממוטטת שהנהיח צה"ל למצרים".

"אולי נטרוק כבר את הדלת" (הארץ, 11.6.1985, עמ' 9) מאמר פובליציסטי הלקוח מתוך ניתוח התוכן של מלחמת לבנון. יואל מרקוס מבקר בחריפות את המשך הישארות כוחות צה"ל בלבנון: "אם ממילא ניאלץ בסופו של דבר לעזוב את לבנון – מוטב שנעשה זאת מרצון ובשיקול דעת, במקום שיקרה מה שקרה לנו לאורך כל מלחמת לבנון". מרקוס מתאר את הסיטואציה כ"המשך הסתבכותנו בכוח בלבנון...." ואף מגדיל לעשות בכך שמייעץ לגורמים מדיניים "כדאי לייעץ לגורמים המדיניים והצבאיים לעיין שנית במפת ההתפתחויות בלבנון.....".

(4) מלחמת ההתשה. (5) מלחמת יום הכיפורים. (6) מלחמת "שלום הגליל".

ניתוח הידיעות ייעשה על פי הפרמטרים הבאים:

(א) מספר עמוד בעיתון.  
(ב) סוג המיקום: 1 = עמוד חדשות. 2 = מוסף (כלכלי, מוסף שבועי, מוסף ספרותי). 3 = אחר (מוספי חג, מוספי נושא ספציפיים).  
(ג) מיקום בעמוד לפי: 1 = ראש. 2 = מרכז. 3 = תחתית. 4 = אחר (עמוד שלם ויותר).

למיקום הסיפור העיתונאי יש חשיבות רבה מבחינת יכולת ההשפעה שיש לו על הקוראים. לכן, המיקום נבחר בקפידה ע"י העורכים. ידיעות המופיעות בחלק הקדמי של העיתון זוכות ליותר קוראים ולכן הידיעות החשובות יופיעו בחלקים אלו כמו גם בתחילת העמודים בחלקיהם העליונים (Ditton, 1983). לכן, חשוב לבדוק לא רק את מספר העמוד בעיתון אלא גם את מיקום הידיעה. כמו כן חשוב לבחון את גודלה (Williams and Dickinson, 1993).

(ד) גודל = 1 שמינית עמוד ופחות. 2 = רבע עמוד. 3 = חצי עמוד. 4 = שלוש רבעי עמוד. 5 = עמוד. 6 = יותר מעמוד.

(ה) סוג הפרסום: 1 = ידיעה. 2 = כתבה. 3 = כתבת רקע. 4 = כתבת תחקיר. 5 = מאמר פובליציסטיקה, הבעת דעות. 6 = אחר.

(ו) מגמתיות הכותרת: 1 = חיובית – כותרת אוהדת ואופטימית לממשל ולצבא, משבחת את פעילותם ויוצרת אפקט ואווירה חיוביים. 2 = ניטרליות – מידע יבש ועובדתי. 3 = שלילית – צבא וממשל אינם מסוגלים לבצע את יעדי המלחמה, רוח שלילית, דיווחים אודות פצועים, כוחות אויב נעים קדימה, מעצמות חוששות.

(ז) רמת הביקורתיות: 1 = אוהד – ללא ביקורת, תמיכה בצה"ל ובממשל, העיתון כשופר השלטון. 2 = תיאורי – לא ביקורתי, חוסר אהדה, תיאור עובדות יבשות ומהלכים, פצועים וכדומה. 3 = ביקורתי – הבעת עמדה כנגד מדיניות צה"ל והממשלה, דרכים אחרות שבהן היה ראוי לנהוג בסיטואציה הספציפית. 4 = אחר – מצב בו קשה לקבוע את נימת הכתיבה ועמדת הכותבים.

באופן דומה יבוצע ניתוח תוכן של המידע החזותי (תמונות) הרלוונטי: גודל, מיקום, תכנים, וכד'.

הפרמטרים לעיל קודדו ותורגמו לטבלאות וגרפים תוך שימוש בתוכנה הסטטיסטית SPSS אשר דרכה ביקשנו לבחון את שכיחות הפרמטרים. ערכנו טבלת שכיחות עבור כל פרמטר וכך התאפשרה הצגת המידע שנאסף בלוחות סטטיסטיים מסודרים. לאחר הצגת הטבלאות נבחן את הממצאים ונתחם. לפני שניגש למלאכה ברצוננו להאיר שתי הארות:

(1) במהלך הניתוח ייתכן ויתגלה פער בין רמת מגמתיות הכותרת לבין רמת הביקורתיות של הידיעה. הכותרת ייתכן שתהא סנסציונית

## ניתוח תוכן

## 1. מלחמת השחרור

1.01 מס' עמוד בעיתון	שכיחות	אחוזים
1	26	4.46
2	17	4.30
3	1	8.1
4	6	7.10
6	4	1.7
9	1	8.1
10	1	8.1
סה"כ	56	0.100
1.02 סוג המיקום	שכיחות	אחוזים
כותרת מוסף	50	3.89
	6	7.10
סה"כ	56	0.100
1.03 מיקום בעמוד	שכיחות	אחוזים
ראש	19	34
מרכז	26	4.46
תחתית	11	6.19
סה"כ	56	0.100
1.04 גודל	שכיחות	אחוזים
שמינית עמוד ופחות	49	5.87
רבע עמוד	6	7.10
חצי עמוד	1	8.1
סה"כ	56	0.100
1.05 סוג הפרסום	שכיחות	אחוזים
ידיעה	45	4.80
כתבה	3	4.5
כתבת רקע	1	8.1
מאמרי פובליציסטיקה	6	7.10
אחר	1	8.1
סה"כ	56	0.100
1.06 מגמתיות הכותרת	שכיחות	אחוזים
חיובית	23	1.41
אין מגמתיות	16	6.28
שלילית	17	4.30
סה"כ	56	0.100
1.07 רמת הביקורתיות	שכיחות	אחוזים
אוהד – לא ביקורתי	20	7.35
תיאורי – לא ביקורתי	34	7.60
ביקורתי	2	6.3
סה"כ	56	0.100
1.08 מס' עמוד – תמונה	שכיחות	אחוזים
1	5	3.83
4	1	7.16
סה"כ	6	0.100
1.09 סוג המיקום – תמונה	שכיחות	אחוזים
כותרת	6	0.100

10.1 מיקום בעמוד – תמונה	שכיחות	אחוזים
ראש	2	4.33
מרכז	3	50
תחתית	1	6.16
סה"כ	6	0.100
1.11 גודל התמונה	שכיחות	אחוזים
שמינית עמוד ופחות	6	0.100
סה"כ	6	0.100
1.12 מגמתיות כותרת התמונה	שכיחות	אחוזים
חיובית	3	0.50
אין מגמתיות	3	0.50
סה"כ	6	0.100
1.13 רמת הביקורתיות בתמונה	שכיחות	אחוזים
אוהד – לא ביקורתי	3	0.50
תיאורי – לא ביקורתי	3	0.50
סה"כ	6	0.100

## 2. מבצע קדש ( מלחמת סיני )

2.01 מספר עמוד	שכיחות	אחוזים
1	63	6.60
2	19	3.18
3	3	9.2
4	13	5.12
5	3	9.2
6	1	0.1
7	2	9.1
סה"כ	104	0.100
2.02 סוג המיקום	שכיחות	אחוזים
כותרת	96	3.92
מוסף	7	7.6
אחר	1	0.1
סה"כ	104	0.100
2.03 מיקום בעמוד	שכיחות	אחוזים
ראש	42	4.40
מרכז	50	48
תחתית	12	6.11
סה"כ	104	0.100
2.04 גודל	שכיחות	אחוזים
שמינית עמוד ופחות	92	5.88
רבע עמוד	8	7.7
חצי עמוד	3	9.2
עמוד	1	0.1
סה"כ	104	0.100

2.05 סוג הפרסום	שכיחות	אחוזים
ידיעה	92	5.88
כתבה	2	9.1
כתבת רקע	8	7.7
מאמר פובליציסטיקה	2	9.1
סה"כ	104	0.100
2.06 מגמתיות הכותרת	שכיחות	אחוזים
חיובית	51	0.49
אין מגמתיות	9	7.8
שלילית	44	3.42
סה"כ	104	0.100
2.07 רמת הביקורתיות	שכיחות	אחוזים
אוהד – לא ביקורתי	23	1.22
תיאורי – לא ביקורתי	81	9.77
סה"כ	104	0.100
2.08 מספר העמוד – תמונה	שכיחות	אחוזים
1	2	2.18
4	7	6.63
5	1	1.9
6	1	1.9
סה"כ	11	0.100
2.09 סוג מיקום – תמונה	שכיחות	אחוזים
כותרת	11	0.100
סה"כ	11	0.100
2.10 מיקום בעמוד – תמונה	שכיחות	אחוזים
ראש	6	6.54
מרכז	4	4.36
תחתית	1	9
סה"כ	11	0.100
2.11 גודל התמונה	שכיחות	אחוזים
שמינית עמוד ופחות	11	0.100
סה"כ	11	0.100
2.12 מגמתיות הכותרות בתמונה	שכיחות	אחוזים
חיובית	8	7.72
אין מגמתיות	1	1.9
שלילית	2	2.18
סה"כ	11	0.100
2.13 רמת הביקורתיות בתמונות	שכיחות	אחוזים
אוהד – לא ביקורתי	9	8.81
תיאורי – לא ביקורתי	1	1.9
ביקורתי	1	1.9
סה"כ	11	0.100



אחוזים	שכיחות	4.04 גודל
8.78	78	שמינית עמוד ופחות
2.18	18	רבע עמוד
0.3	3	חצי עמוד
0.100	99	סה"כ
אחוזים	שכיחות	4.05 סוג הפרסום
7.74	74	ידיעה
1.6	6	כתבה
1.8	8	כתבת רקע
1.11	11	מאמרי פובליציסטיקה
0.100	99	סה"כ
אחוזים	שכיחות	4.06 מגמתיות הכותרת
5.45	45	חיובית
0.1	1	אין מגמתיות
5.53	53	שלילית
0.100	99	סה"כ
אחוזים	שכיחות	4.07 רמת הביקורתיות
3.28	28	אווה - לא ביקורתי
7.66	66	תיאורי - לא ביקורתי
1.5	5	ביקורתי
0.100	99	סה"כ
אחוזים	שכיחות	4.08 מספר עמוד - תמונה
4.29	5	1
3.35	6	2
8.11	2	3
9.5	1	4
8.11	2	9
9.5	1	12
0.100	17	סה"כ
אחוזים	שכיחות	09.4 סוג מיקום התמונה
4.82	14	כותרת
6.17	3	מוסף
0.100	17	סה"כ
אחוזים	שכיחות	4.10 מיקום בעמוד - תמונה
9.52	9	ראש
4.29	5	מרכז
7.17	3	תחתית
0.100	17	סה"כ
אחוזים	שכיחות	4.11 גודל התמונה
17	17	שמינית עמוד ופחות
0.100	0.100	סה"כ
אחוזים	שכיחות	4.12 מגמתיות כותרת התמונות
9.52	9	חיובית
5.23	4	אין מגמתיות
5.23	4	שלילית
0.100	17	סה"כ
אחוזים	שכיחות	4.13 רמת הביקורתיות בתמונה
9.52	9	אווה - לא ביקורתי
4.29	5	תיאורי - לא ביקורתי
6.17	3	ביקורתי
0.100	17	סה"כ

אחוזים	שכיחות	3.09 סוג מיקום - תמונה
8.96	30	כותרת
2.3	1	מוסף
0.100	31	סה"כ
אחוזים	שכיחות	3.10 מיקום בעמוד - תמונה
58	18	ראש
42	13	מרכז
0.100	31	סה"כ
אחוזים	שכיחות	3.11 גודל התמונה
8.96	30	שמינית עמוד ופחות
2.3	1	רבע עמוד
0.100	31	סה"כ
אחוזים	שכיחות	3.12 מגמתיות כותרת התמונה
1.87	27	חיובית
7.9	3	אין מגמתיות
2.3	1	שלילית
0.100	31	סה"כ
אחוזים	שכיחות	3.13 רמת הביקורתיות בתמונה
5.93	29	אווה - לא ביקורתי
5.6	2	תיאורי - לא ביקורתי
0.100	31	סה"כ

#### 4. מלחמת ההתשה

אחוזים	שכיחות	4.01 מספר עמוד
4.36	36	1
3.31	31	2
1.5	5	3
0.2	2	4
0.1	1	6
0.1	1	8
1.8	8	9
1.5	5	10
0.3	3	11
0.3	3	12
0.1	1	13
0.2	2	18
0.1	1	19
0.100	99	סה"כ
אחוזים	שכיחות	4.02 סוג המקום
8.75	75	כותרת
2.24	24	מוסף
0.100	99	סה"כ
אחוזים	שכיחות	4.03 מיקום בעמוד
5.52	52	ראש
3.31	31	מרכז
1.13	13	תחתית
1.3	3	אחר
0.100	99	סה"כ

#### 3. מלחמת ששת הימים

אחוזים	שכיחות	3.01 מספר עמוד
2.30	71	1
0.17	40	2
3.18	43	3
2.7	17	4
1.5	12	5
7.7	18	6
5.5	13	7
5.5	13	8
9.0	2	9
7.1	4	11
9.0	2	13
0.100	235	סה"כ
אחוזים	שכיחות	3.02 סוג המיקום
0.80	188	כותרת
1.19	45	מוסף
9.0	2	אחר
0.100	235	סה"כ
אחוזים	שכיחות	3.03 מיקום בעמוד
6.50	119	ראש
4.35	83	מרכז
3.12	29	תחתית
7.1	4	אחר
0.100	235	סה"כ
אחוזים	שכיחות	3.04 גודל
0.83	195	שמינית עמוד ופחות
3.15	36	רבע עמוד
7.1	4	חצי עמוד
0.100	235	סה"כ
אחוזים	שכיחות	3.05 סוג הפרסום
3.75	177	ידיעה
8.12	30	כתבה
8.3	9	כתבת רקע
1.8	19	מאמרי פובליציסטיקה
0.100	235	סה"כ
אחוזים	שכיחות	3.06 מגמתיות הכותרת
1.59	139	חיובית
8.9	23	אין מגמתיות
1.31	73	שלילית
0.100	235	סה"כ
אחוזים	שכיחות	3.07 רמת הביקורתיות
3.43	102	אווה - לא ביקורתי
0.54	127	תיאורי - לא ביקורתי
6.2	6	ביקורתי
0.100	235	סה"כ
אחוזים	שכיחות	3.08 מספר העמודי-תמונה
0.29	9	1
7.9	3	2
5.35	11	3
7.9	3	5
5.6	2	7
5.6	2	8
2.3	1	9
0.100	31	סה"כ

## 5. מלחמת יום הכיפורים

5.01 מספר עמוד	שכיחות	אחוזים
1	52	7.39
2	20	3.15
3	12	2.9
4	7	3.5
5	24	3.18
6	2	5.1
7	5	8.3
8	9	9.6
סה"כ	131	0.100
5.02 סוג המיקום	שכיחות	אחוזים
כותרת	100	3.76
מוסף	31	7.23
סה"כ	131	0.100
5.03 מיקום בעמוד	שכיחות	אחוזים
ראש	57	5.43
מרכז	49	4.37
תחתית	21	1.16
אחר	4	3
סה"כ	131	0.100
5.04 גודל	שכיחות	אחוזים
שמינית עמוד ופחות	113	3.86
רבע עמוד	15	5.11
יותר מעמוד	3	3.2
סה"כ	131	0.100
5.05 סוג הפרסום	שכיחות	אחוזים
ידיעה	98	8.74
כתבה	5	8.3
כתבת רקע	3	3.2
מאמרי פובליציסטיקה	25	1.19
סה"כ	131	0.100
5.06 מגמתיות הכותרת	שכיחות	אחוזים
חיובית	68	9.51
אין מגמתיות	6	6.4
שלילית	57	5.43
סה"כ	131	0.100
5.07 רמת הביקורתיות	שכיחות	אחוזים
אוהד - לא ביקורתי	35	7.26
תיאורי - לא ביקורתי	63	1.48
ביקורתי	33	2.25
סה"כ	131	0.100
5.08 מספר העמוד - תמונה	שכיחות	אחוזים
1	5	9.17
2	4	3.14
3	2	1.7
4	4	3.14
5	6	4.21
6	1	6.3
7	1	6.3
8	2	1.7
9	1	6.3
10	2	1.7
סה"כ	28	0.100

## 6. מלחמת לבנון

5.09 סוג מיקום התמונה	שכיחות	אחוזים
כותרת	19	9.67
מוסף	9	1.32
סה"כ	28	0.100
5.10 מיקום בעמוד - תמונה	שכיחות	אחוזים
ראש	18	3.64
מרכז	6	4.21
תחתית	4	3.14
סה"כ	28	0.100
5.11 גודל התמונות	שכיחות	אחוזים
שמינית עמוד ופחות	22	6.78
רבע עמוד	4	3.14
חצי עמוד	2	1.7
סה"כ	28	0.100
5.12 מגמתיות כותרת התמונות	שכיחות	אחוזים
חיובית	26	9.92
שלילית	2	1.7
סה"כ	28	0.28.100
5.13 רמת ביקורתיות בתמונות	שכיחות	אחוזים
אוהד - לא ביקורתי	26	9.92
ביקורתי	2	1.7
סה"כ	28	0.100
6.01 מספר עמוד	שכיחות	אחוזים
1	18	1.58
2	4	9.12
3	1	2.3
7	4	9.12
9	3	7.9
12	1	2.3
סה"כ	31	0.100
6.02 סוג המיקום	שכיחות	אחוזים
כותרת	23	2.74
מוסף	8	8.25
סה"כ	31	0.100
6.03 מיקום בעמוד	שכיחות	אחוזים
ראש	16	6.51
מרכז	9	29
תחתית	6	4.19
סה"כ	31	0.100
6.04 גודל	שכיחות	אחוזים
שמינית עמוד ופחות	29	5.93
רבע עמוד	2	5.6
סה"כ	31	0.100

6.05 סוג הפרסום	שכיחות	אחוזים
ידיעה	22	0.71
כתבה	1	2.3
מאמרי פובליציסטיקה	8	8.25
סה"כ	31	0.100
6.06 מגמתיות הכותרת	שכיחות	אחוזים
חיובית	11	5.35
אין מגמתיות	4	9.12
שלילית	16	6.51
סה"כ	31	0.100
6.07 רמת הביקורתיות	שכיחות	אחוזים
אוהד - לא ביקורתי	10	3.32
תיאורי - לא ביקורתי	11	5.35
ביקורתי	10	3.32
סה"כ	31	0.100
6.08 מספר עמוד - תמונה	שכיחות	אחוזים
1	4	0.50
2	1	5.12
3	1	5.12
9	2	0.25
סה"כ	8	0.100
6.09 סוג מיקום - תמונות	שכיחות	אחוזים
כותרת	7	5.87
מוסף	1	5.12
סה"כ	8	0.100
6.10 מיקום בעמוד - תמונה	שכיחות	אחוזים
ראש	2	25
מרכז	5	5.62
תחתית	1	5.12
סה"כ	8	0.100
6.11 גודל התמונות	שכיחות	אחוזים
שמינית עמוד ופחות	8	0.100
סה"כ	8	0.100
6.12 מגמתיות כותרות התמונות	שכיחות	אחוזים
חיובית	4	0.50
אין מגמתיות	2	0.25
שלילית	2	0.25
סה"כ	8	0.100
6.13 רמת ביקורתיות בתמונה	שכיחות	אחוזים
אוהד - לא ביקורתי	4	0.50
תיאורי - לא ביקורתי	2	0.25
ביקורתי	2	0.25
סה"כ	8	0.100

בסקירה הקצרה הייתה תקופת הזוהר והאופוריה, שכיחות 139 פעמים, 59.1% מהמקרים. במלחמת ההתשה, טבלה 4.06, חלה תפנית כשמרבית הכותרות היו בעלות מגמה שלילית כלפי השלטון והצבא. שכיחות 53 פעמים, 53.5% מהמקרים. במלחמת יום הכיפורים, טבלה 5.06, מלחמה שעליפי הסקירה הייתה אמורה להוות נקודת מפנה, ניתן לראות כי יש רוב לכותרות החיוביות דווקא: שכיחות 68 פעמים, 51.9% מהמקרים. במלחמת לבנון, טבלה 6.06, ניתן לראות בבירור מגמה של כותרות שליליות לצבא ולשלטון: שכיחות 16 פעמים, 51.6% מהמקרים.

גם מבחינת רמת הביקורתיות של הפרסומים השונים העוסקים במלחמה ניתן לראות חוסר אחידות בממצאים. במלחמת השחרור מרבית הפרסומים תיאוריים ללא כל רמת ביקורתיות, טבלה 1.07, שכיחות 34 פעמים, 60.7% מהמקרים עם נטייה ברורה לפרסומים אוהדים המשבחים את הצבא והשלטון: שכיחות 20 פעמים, 35.7% מהמקרים. אותה מגמה בדיוק קיימת גם במבצע קדש, טבלה 2.07, תיאור עובדתי ולא ביקורתי הופיע לרוב, שכיחות 81 פעמים, 77.9% מהמקרים, עם נטייה לפרסום אוהד: שכיחות 23 פעמים, 22.1% מהמקרים. ביקורת שלילית לא הופיעה כלל. גם הפרסומים במלחמת ששת הימים, טבלה 3.07, ממשיכים באותה מגמה: פרסומים תיאוריים-עובדתיים, שכיחות 127 פעמים, 54% מהמקרים, אלא שכאן הנטייה לרמת ביקורתיות חיובית בהשוואה למלחמות אחרות ברורה הרבה יותר: נטייה אוהדת, שכיחות 102 פעמים, 43.3% מהמקרים. גם במלחמת ההתשה, טבלה 4.07, נמשכת אותה מגמה: דיווח תיאורי לא ביקורתי בשכיחות הרבה ביותר, 66 פעמים, 66.7% מהמקרים, ודיווח עם נטייה אוהדת, שכיחות 28 פעמים, 28.3% מהמקרים. גם במלחמת יום הכיפורים, טבלה 5.07, שאמורה הייתה להיות נקודת המפנה מבחינת ההתייחסות התקשורתית, נמשכת אותה מגמה: דיווח תיאורי נטול ביקורת בשכיחות הרבה ביותר- שכיחות 63 פעמים, 48.1% מהמקרים, ודיווח עם נטייה אוהדת, שכיחות 35 פעמים, 26.7% מהמקרים. יחד עם זאת, בהשוואה למלחמות אחרות ניתן לראות כי הפער בין נטייה אוהדת לביקורתית הצטמצם משמעותית, כשהפרסום הביקורתי מופיע בשכיחות 33 פעמים, 25.2% מהמקרים. במלחמת לבנון, טבלה 6.07, עדיין השכיחות הרבה ביותר היא של פרסום תיאורי, שכיחות 11 פעמים, 35.5% מהמקרים. כאן לראשונה פרסום אוהד ופרסום ביקורתי מופיעים באותה שכיחות: 10 פעמים, 32.3% מהמקרים.

מבחינת ניתוח התוכן החזותי, בתמונות הקשורות למלחמות בולט נתון מעניין הקשור לכמות המועטה של תמונות שהופיעו בעיתון הארץ שבוע לפני תחילת המלחמה ושבוע לאחר מועד סיומה. כך, במלחמת השחרור פורסמו רק 6 תמונות; במבצע קדש 11 תמונות; במלחמת ששת הימים 31 תמונות; במלחמת ההתשה 17 תמונות; במלחמת יום הכיפורים 28 תמונות, ובמלחמת לבנון רק 8 תמונות. ממצאים אלו עומדים בקנה אחד עם אופיו של עיתון הארץ שנחשב לעיתון נרטיבי רציני, עיתון המרבה במילים וממעט בתמונות, אנטיטוזה למגמה ולפורמט שהלך ונעשה יותר ויותר מקובל עם השנים של "עיתון מצולם", עיתון תמונתי (דוגמת ידיעות אחרונות ומעריב). יחד עם זאת, הכמות המועטה של תמונות בכל זאת מפתיעה בהתחשב בעובדה כי מדובר באירוע קיומי – מלחמה.

## ניתוח הממצאים

מהתבוננות בטבלאות העוסקות במספר העמוד שבו הופיעו הידיעות שקשורות למלחמות ישראל מצטיירת תמונה ברורה: מרבית הידיעות הופיעו בעמודים הראשונים של עיתון הארץ. זה איננו ממצא מפתיע בהתחשב בעובדה כי מלחמה היא אירוע מרכזי בחייה של כל אומה, אירוע מתפתח שמאפשר מעקב עיתונאי. מבחינת התקשורת, מדובר באירוע חדשותי מן המדרגה הראשונה.<sup>3</sup> העמוד הראשון, דף השער, מופיע בשכיחות הרבה ביותר לאורך כל המלחמות.

נתון נוסף מתייחס למספר הידיעות שהופיעו ביחס לכל מלחמה שבוע לפני תחילתה ושבוע לאחר סיומה. המלחמה שזכתה לסיקור הרב ביותר היא מלחמת ששת הימים עם סה"כ 235 פרסומים שונים. לשם השוואה, 131 פרסומים התייחסו למלחמת יום הכיפורים, כ-50% פחות ממלחמת ששת הימים (בהמשך נתייחס לנתון מעניין זה).

מבחינת מיקום הפרסומים השונים בעיתון ניתן לראות כי מרבית הפרסומים בנוגע למלחמות ראו אור בעמודי הכותרת. אין אלו ממצאים מפתיעים בהתחשב בעובדה כי מדובר באירוע מרכזי. אחוז הפרסומים במוספים השונים על המלחמות השונות היה נמוך באופן משמעותי מאשר בעמודי הכותרת. כך, למשל, במלחמת סיני, טבלה 2.02, רק שבעה פרסומים, 6.7% מהמקרים.

גם מבחינת המיקום בעמוד העיתון עצמו אין הפתעות בהתחשב בסוג האירוע המדובר – מלחמה. מטבע הדברים, אירוע מרכזי מעין זה יתפוס מקום בחלקיו הבולטים של עמוד העיתון, קרי בראש העמודים או במרכזם, כיאה לחשיבותו.

מבחינת גודל הפרסומים מתקבל נתון מפתיע. רובם המכריע של הפרסומים היה בגודל של שמינית עמוד ופחות ללא התמקדות מעמיקה יותר שהייתה משפיעה על רוחב יריעת הסיקור. נתון זה ביחד עם נתוני סוג הפרסום מתחברים למגמה של פרסומים תיאוריים-עובדתיים את קורות המלחמה ללא הטחת ביקורת או לחילופין פרסום אוהד וחיובי שמשבח את השלטון. סוגי פרסום אלו מופיעים בתדירות מעטה יותר בהשוואה לפרסום תיאורי. סוג הפרסום היה רובו ככולו ידיעות כאשר כתבות, כתבות תחקיר, ומאמרי פובליציסטיקה והבעת דעה, נדחקו באופן ברור לשוליים. כלומר, עיקר הדיווח שבוע לפני המלחמה ושבוע לאחריה היה דיווח עיתונאי יבש, לעיתים לקוני שכלל דיווח אודות מספרים ומהלכים צבאיים. כך מלחמת השחרור, טבלה 1.05, שכיחות 45 פעמים, 80.4% מהמקרים. במבצע קדש, טבלה 2.05, 92 פעמים, 88.5% מהמקרים. מלחמת ששת הימים, טבלה 3.05, שכיחות 177 פעמים, 75.3% מהמקרים. מלחמת ההתשה, טבלה 4.05, שכיחות 74 פעמים, 74.7% מהמקרים. מלחמת יום הכיפורים, טבלה 5.05, שכיחות 98 פעמים, 74.8% מהמקרים. מלחמת לבנון, טבלה 6.05, שכיחות 22 פעמים, 71% מהמקרים.

מבחינת מגמתיות הכותרת, נמצאו ממצאים שונים ממלחמה למלחמה, ממצאים אשר להם חשיבות שתוסבר בהמשך תוך בחינת הנחות היסוד. במלחמת השחרור, טבלה 1.06, מגמתיות הכותרת היא לרוב חיובית מבחינת השלטון וצה"ל: שכיחות 23 פעמים, 41.1% מהמקרים. מגמה זו של ריבוי הכותרות החיוביות נמשכת גם במבצע קדש, טבלה 2.06, שכיחות 51 פעמים, 49% מהמקרים. מגמה זו בולטת בייחוד במלחמת ששת הימים, טבלה 3.06, שכפי שהראנו

מרכז תשומת לב הציבור וכלי התקשורת (Adams, 1986). אחד ממדינאיה הבכירים של ישראל – יצחק רבין ז"ל, הגדיר את המצב שבו נמצאת ישראל מאז הקמתה כ"מלחמה רדומה" המתעוררת מדי שנים מספר והופכת למלחמה פעילה (הורוביץ וליסק, 1990). ואמנם ישראל התנסתה ביותר מלחמות מכל מדינה אחרת לאחר מלחמת העולם השנייה. גם בתקופות שבין מלחמה פעילה אחת לרעותה נמשכת פעילות צבאית מוגבלת כגון התנגשויות גבול, פעולות טרור ופעולות תגמול. כתוצאה ממצב זה של סכסוך מתמשך נעשתה סוגיית המלחמות והביטחון הלאומי מרכזית בחברה הישראלית (הורוביץ וליסק, 1990). לכן, רק טבעי שסיקור המלחמות יעמוד במרכז הבמה התקשורתית כפי שהתקבל מניתוח התוכן לעיל, הן מבחינת התוכן המילולי והן מבחינת התוכן החזותי. הפרסום אודות המלחמות מופיע בעמוד הראשון, דף השער בשכיחות הרבה ביותר.

עוד ניתן לראות כי במהלך המלחמות חלה עלייה בכמות הסיקור התקשורתי בעיתון **הארץ**. במלחמת השחרור היו 56 פרסומים, במבצע קדש 104 פרסומים והשיא במלחמת ששת הימים 235 פרסומים. יחד עם זאת, לאחר תקופת אופוריה זו ניתן לראות היפוך המגמה כאשר במלחמת ההתשה היו 99 פרסומים, במלחמת יום הכיפורים היו 131 פרסומים – הרבה פחות בהשוואה למלחמת ששת הימים, ובמלחמת לבנון אנו עדים לירידה חדה, אך 31 פרסומים. כלומר, ההנחה כי לאחר מלחמת יום כיפור חלה עלייה דרמטית בכמות הסיקור מתבררת כלא נכונה. העלייה אכן מתרחשת עד למלחמת ששת הימים לכשיא הפרסום הוא במלחמה זו, מלחמה שלעיתון **הארץ** קל היה לסקרה לנוכח הניצחון וההישגים המזהירים. אך בנקודת המפנה לכאורה, מלחמת יום הכיפורים, כאשר העיתון היה אמור על פי הנחת היסוד לשנות את פניו ולהפוך לעיתון לוחמני ונשכני, לא קרה הדבר וחלה ירידה בכמות הסיקור שנמשכה גם במלחמה הבאה, מלחמת לבנון. כלומר, עיתון **הארץ** לא עבר את השינוי אותו הנחנו. על פי המחקר שלפנינו מלחמת יום כיפור אינה מהווה נקודת מפנה.

מבחינת מיקום הפרסומים השונים אודות המלחמות השונות הן מבחינת מידע מילולי והן מבחינת מידע חזותי הרי רובן ככולן הופיעו בעמודי הכותרת. גם מבחינת המיקום בעמוד עצמו ניתן לראות כי הפרסומים המילוליים והחזותיים אודות המלחמות בעיתון **הארץ** הופיעו בחלקיו הבולטים של עמוד העיתון, קרי בראש העמודים או לכל היותר במרכז העמודים כיאה לחשיבות האירוע.

מבחינת גודל הפרסומים שוב מתקבל נתון אשר לא מתאים להנחת היסוד שגרסה כי במהלך המלחמות חלה עלייה בגודל הפרסומים השונים אודות המלחמות. מניתוח התוכן עולה בבירור כי רובם המכריע של הפרסומים המילוליים והחזותיים היה בגודל שמינית עמוד ופחות, נתון שמקבל משנה תוקף לאור העובדה כי גם מבחינת מגמתיות הכותרת וגם מבחינת רמת הביקורתיות נראה לרוב כי אין ביקורתיות שלילית. מרבית ידיעות הן תיאוריות – מספקות סיקור יבש ועובדתי. מגמה זו מתחזקת גם לנוכח העובדה כי מרבית הפרסומים אודות המלחמות **בהארץ** היו בבחינת ידיעות ללא הרחבה וניתוחי פרשנות מעמיקים בכתבות, כתבות רקע או מאמרי פובליציסטיקה והבעת דעה. עם זאת, מבחינת דרך הסיקור, ניתן לראות במלחמת יום כיפור נקודת מפנה בסיקור התקשורת. למרות שעדיין סוג הפרסום הנפוץ הוא ידיעות (שכיחות 98 פעמים, 74.8% מהמקרים), יש גם עלייה

בכל הקשור למספרי העמודים, סוג המיקום, מיקום בעמוד וגודל אין הבדלים משמעותיים בין המידע החזותי לבין המידע הכתוב. כך, גם כאן מספרי העמודים הראשונים מופיעים בתדירות רבה יותר. המיקום השכיח ביותר של תמונות הוא בעמודי הכותרת. גם גודלן של רוב התמונות בשכיחות הרבה ביותר הוא שמינית עמוד ופחות, כשהמיקום בעמוד של התמונות בשכיחות הרבה ביותר הוא בחלקיו העליונים של העמוד או לכל היותר במרכזו. לכן, לא נבצע ניתוח מפורט של ממצאים אלו, שלא עומדים בסתירה לניתוח המידע המילולי, וכאמור דומים לו במסגרותיו.

מבחינת מגמת כותרת התמונות ניתן למצוא הבדלים בין המלחמות עצמן בהשוואה למידע המילולי. כך, במלחמת השחרור, טבלה 1.12, יש חלוקה זהה בין כותרות ללא מגמתיות לכותרות חיוביות ואוהדות את הממשלה והצבא, שכיחות 3 פעמים, 50% מהמקרים. אין בנמצא כותרות שליליות. במבצע קדש, טבלה 2.12, יש רוב ברור לכותרות בעלות מגמה חיובית ואוהדת, שכיחות 8 פעמים, 72.7% מהמקרים. גם במלחמת ששת הימים, טבלה 3.12, רוב כותרות התמונות הן במגמה חיובית כיאה לניצחון הסוחף של המלחמה ותקופת האופוריה שבעקבותיה, שכיחות 27 פעמים, 87.1% מהמקרים. מגמה זו נשמרת גם במלחמת ההתשה, טבלה 4.12, מגמתיות כותרות התמונות גם כאן חיובית בשכיחות הרבה ביותר, 9 פעמים, 52.9% מהמקרים. ממצא מפתיע הוא במלחמת יום הכיפורים, טבלה 5.12, מלחמה שאמורה להיות היפוך מגמה והכאה על חטא. גם כאן מגמתיות הכותרות של התמונות בשכיחות הרבה ביותר היא חיובית, 26 פעמים, 92.9% מהמקרים. כך גם במלחמת לבנון, טבלה 6.12, שכיחות 4 פעמים, 50% מהמקרים. כותרות של שתי תמונות היו במגמה שלילית, 25% מהמקרים, ואין מגמתיות ב-25% המקרים הנותרים.

גם מבחינת רמת ביקורתיות במידע החזותי ניתן להבחין בהבדלים בין המלחמות. כך, במלחמת השחרור, טבלה 1.13, ניתן לראות שתמונות התיאוריות ללא כל נימה מופיעות באותה תדירות כמו התמונות האוהדות את השלטון והצבא, שכיחות 3 פעמים, 50% מהמקרים. במבצע קדש, טבלה 2.13, מרבית התמונות אוהדות ומחמיאות באופן ברור לצבא ולשלטון, שכיחות 9 פעמים, 81.8% מהמקרים. גם התמונות שפורסמו במלחמת ששת הימים, טבלה 3.13, אוהדות באופן ברור את צה"ל, שכיחות 29 פעמים, 93.5% מהמקרים. במלחמת ההתשה, טבלה 4.13, ממשיכה המגמה של ריבוי תמונות אוהדות את צה"ל, שכיחות 9 פעמים, 52.9% מהמקרים. התמונות שפורסמו במלחמת יום הכיפורים, טבלה 5.13, מפתיעות, אם ניקח בחשבון את המכה הכואבת שספג צה"ל, השלטון והמדינה כולה. ציפנו בהנחותינו לנקודת מפנה תפיסתית ומחשבתית, אך גם כאן התמונות הן אוהדות, מחמיאות לשלטון ולצבא. כך שכיחות התמונות האוהדות, 26 פעמים, 92.9% מהמקרים. במלחמת לבנון, טבלה 6.13, ארבע מתוך שמונה התמונות שפורסמו היו אוהדות, 50% מהמקרים.

## דין

מהממצאים עולה תמונה ברורה כי נושא המלחמות תפס מקום מרכזי ביותר בסיקור העיתון לאורך השנים ולאורך כל המלחמות. ממצאים אלו אינם מפתיעים בהתחשב בכך שמדובר במלחמה, אירוע מרכזי והרה גורל מבחינת קיומה של כל אומה, שמטבעו תופס את

המכה הקשה שספג, שכיחות 35 פעמים, 26.7% מהמקרים. מגמה זו מתחזקת לנוכח ניתוח המידע החזותי שהתפרסם בעיתון **הארץ** במלחמה זו. טבלה 5.12 מראה כי מרבית כותרות התמונות חיוביות, שכיחות 26 פעמים, 92.9% מהמקרים, וכן כי מרבית התמונות שפורסמו אוהדות את צה"ל והשלטון, תמונות המצביעות על ניצחון ולא על מכה קשה אותה ספגו צה"ל והעם כולו, טבלה 5.13, שכיחות 26 פעמים, 92.9% מהמקרים. כלומר, גם במלחמה נוראה זו, עת צה"ל, השלטון והמדינה כולה כמעט הגיעו למצב קריסה, ממשיך **הארץ** בסיקור יבש, עובדתי-תיאורי עם נטייה חיובית ואוהדת. ניתן לראות כי גם בנקודה קריטית זו בחייה של האומה עדין העדיף העיתון את מניעת המידע והסימתו. מצטיירת מגמה שאינה עולה בקנה אחד עם דברי העיתונאים שסקרו את המלחמות. נטען כי במלחמת יום כיפור הכתבים התגייסו לאסוף את השברים (כתבנו הצבאי מדווח, 1990, עמ' 51), ואילו הממצאים שלפנינו אינם מציינים מגמה של ביקורתיות ואיסוף השברים. ההפך, מוצגת תמונה יבשה ועובדתית הנוטה לחיובי ואוהד.

את התשובה להתנהגותו זו של העיתון ניתן לאתר ברוח דברי ההוגה ג'ון סטיוארט מיל. מיל האמין כי תמיד קיימת אפשרות שאנו טועים. לכן עלינו להבטיח לכל דעה ודעה את האפשרות להישמע, שאם לא כן עלולים אנו להציב מחסומים בפני גילוי האמת. עקרון חיפוש האמת מצווה עלינו לחלוק על דעות המוחזקות כנכונות, לחקור בצורה נמרצת ורצינית אמיתות נוספות ולגלות את ההיבטים השקריים של אמיתות נתונות (כהן-אלמגור, 1999). מיל האמין בדומה לטעון "היד הנעלמה" של אדם סמית' המסדירה את כוחות השוק בתחום הכלכלה, כי יש די דומה ב"שוק החופשי ואת צה"ל. הפרסום בסופו של דבר לחשיפת האמת (Cohen-Almagor, 1997). יחד עם זאת, האם אסור לפי מיל לא לומר אמת? ובכן, לדידו של מיל, ניתן לסטות מעקרון חיפוש האמת עת הוא מתנגש במחויבויותינו לרדיקל צדק. כך, למשל, אם הסתרת עובדה או מידע מסוים עשויה להציל פרט זה או אחר, אזי יש לחיפוש האמת סייגים<sup>4</sup>. ניתן להרחיב מקרה זה ולהחילו גם על המצב שהתקיים במלחמת יום הכיפורים. גילוי המצב האמיתי בשבוע שלפני המלחמה או לחילופין שבוע לאחר סיומה יכול היה לגרום לאומה הלבם וזעזוע כה גדולים עד כי מצבה של האומה תוך כדי המלחמה ולאחריה היה יכול להיות חריף פי כמה. האומה הייתה עלולה להיכנס למצב של הלבם, לשיתוק ולפחד מהתבוסה הקרבה וכך היה קורה שהיינו עלולים להפסיד במלחמה. כיוון זה תואם למעשה את הקריאה שהשמיע עמירם ניר ביומה השני של מלחמת לבנון הראשונה לקונצנוס – "שקט יורים". תזה זו של "התכנסות סביב הדגל", לפיה בזמן מלחמה צריכים העיתונאים לעצור את הוויכוח ולהתגייס לעזרת הממשל, שיקפה את התפיסה הרווחת, כפי שניתן לראות בניתוח התוכן בכל המלחמות עד כה.

במלחמת לבנון ניתן לראות כי מרבית הכותרות שליליות, טבלה 6.06, שכיחות 16 פעמים, 51.6% מהמקרים. רמת הביקורתיות בתוך הכתבות אינה אחידה: כשליש מהן אוהדות, שליש מהן ביקורתיות ושליש מהן תיאוריות-עובדתיות (טבלה 6.07). המידע החזותי של מלחמת לבנון מחזיר למגמה ברורה של סיקור אוהד ולא ביקורתי כפי שקרה במלחמת יום כיפור. כך כותרות התמונות נוטות להיות אוהדות, טבלה 6.12, שכיחות 4 פעמים, 50% מהמקרים. וכן, 50%

ברורה במאמרי הפובליציסטיקה והבעת הדעות (שכיחות 25 פעמים, 19.1% מהמקרים) בהשוואה למלחמות אחרות. מגמה זו נמשכת גם במלחמת לבנון (שכיחות מאמרי הפובליציסטיקה 8 פעמים, 25.8% מהמקרים) בעוד שבהשוואה למלחמות אחרות ניתן לראות אחוזי שכיחות נמוכים בהרבה, כך מלחמת השחרור (שכיחות המאמרים 6, 10.7% מהמקרים), מבצע קדש (שכיחות 2 פעמים, 1.9% מהמקרים) ומלחמת ששת הימים (שכיחות 19 פעמים, 8.1% מהמקרים). לכן, לפחות במובן זה ניתן לראות כי הנחת היסוד התקיימה; ניתן לראות עליה ברורה בכמות מאמרי הפובליציסטיקה והבעת הדעה בייחוד לאחר מלחמת יום כיפור.

הנתונים המעניינים מתקבלים בטבלאות העוסקות במגמתיות הכותרת וברמת הביקורתיות של הפרסומים. כאן ניתן לראות מגמות שונות שלא תמיד תואמות את הנחות היסוד. כך למשל ניתן לראות כי במלחמת השחרור מרבית הכותרות חיוביות (שכיחות, 23 פעמים, 41.1% מהמקרים) מגמה שעומדת לאור הנחות היסוד. כאן, ניתן לראות כי הסיקור בתחילת הדרך היה אוהד את השלטון והצבא ותומך בהם. גם מבחינת רמת הביקורתיות ניתן לראות כי מרבית הסיקור היה יבש ועובדתי-תיאורי ללא כל נימת ביקורת (שכיחות 34 פעמים, 60.7% מהמקרים) עם נטייה ברורה לסיקור אוהד שמשבח את השלטון והצבא ומעלה אותם על נס (שכיחות 20 פעמים, 35.7% מהמקרים). מגמות אלו מתקיימות גם במידע החזותי – תמונות יבשות ללא נימת ביקורתיות וכן תמונות חיוביות ואוהדות שמספרות על הניצחון. גם במבצע קדש ממשכה מגמה זו של כותרות חיוביות ברובן כאשר הטקסטים עצמם לרוב יבשים ותיאוריים עם נטייה לפרסום אוהד שמשבח את השלטון ואת צה"ל. הפרסום החזותי במלחמה זו אף הוא אוהד הן מבחינת כותרות חיוביות והן מבחינת התמונות עצמן שהן אוהדות ביותר, מגמות שתואמות את הנחות היסוד של עבודה זו. גם במלחמת ששת הימים ממשכה כצפוי מגמתיות זו. דווקא במלחמת ההתשה אנו מוצאים כי רוב הכותרות היו שליליות (53.5%) אולם תוכן הכתבות היה ברובו לא ביקורתי (66.7%) ובמקצתן אוהד (28.3%). התמונות היו ברובן אוהדות. עד כאן, המגמה הכללית היא של כותרות חיוביות לצה"ל ולשלטון הן מבחינת המידע המילולי והן מבחינת המידע החזותי. הפרסומים עצמם היו ברובם תיאוריים, מילוליים, עובדתיים ויבשים עם נטייה לאהוד את הצבא והשלטון, המידע החזותי היה אף הוא אוהד ותומך ברובו את הצבא והשלטון.

מלחמת יום הכיפורים הייתה אמורה להוות את נקודת המפנה מבחינת יחס התקשורת וסיקורה את הצבא והשלטון. הממצאים המתקבלים מעניינים ביותר. מגמתיות הכותרות ממשכה גם במלחמה זו להיות חיובית ומשבחת את צה"ל ואת השלטון, למרות המכה הקשה שספגה מדינת ישראל. כך, טבלה 5.06, שכיחות 68 פעמים, 51.9% מהמקרים. אם ציפינו למצוא במלחמה זו סיקור ביקורתי הבוחן את פעולות אנשי הצבא והממשל ואף מתנגד להם, סיקור המתעלם מ"טובת השלטון" או בקשותיו דרך ועדת העורכים שלא לחשוף מחדלים על מנת לא לפגוע ב"מורל העם", הרי שלא כך המצב. בטבלה 5.07 רואים כי גם כאן הסיקור נטה להיות יבש ותיאורי, דבק בעובדות ללא כל נימה אוהדת או ביקורתית. כך, שכיחות 63 פעמים, 48.1% מהמקרים, עם נטייה ברורה לסיקור שאוהד את צה"ל למרות

את הצבא והשלטון, לסיקור שלילי וביקורתי, מתקשורת "חסרת שיניים" לתקשורת לוחמנית ונשכנית, הרי מבחינת הנתונים היבשים ניתן לראות בבירור הן במידע המילולי והן במידע החזותי, בחלקם הגדול, כי לאורך כל המלחמות הסיקור נשאר תיאורי ברובו. הסיקור היה ברובו יבש ועובדתי כאשר לאחר מכן בסדר השכיחות מופיע תיאור אוהד וחיובי שמשבח ומעלה על נס את צה"ל והשלטון. המידע החזותי נטה להיות חיובי ואוהד את צה"ל, מגמה אשר סותרת את הנחת היסוד.

יחד עם זאת, בדיקה השוואתית של הנתונים בניתוח תוכן זה מראה כי בהשוואה למלחמות אחרות שכיחות הפרסומים השליליים והביקורתיים, הפרסומים ה"נשכניים", גבוהה בהרבה במלחמת יום הכיפורים ובמלחמת לבנון. במונח זה ניתן לראות במלחמת יום כיפור נקודת מפנה מסוימת באופן הסיקור. עם זאת, כאמור, הנתונים מדברים בעד עצמם. ספרות היסטורית לחוד וספרות אותה כתבו עיתונאים שסיקרו את המלחמות ודיברו על נקודת מפנה במלחמת יום הכיפורים לחוד. המציאות בעיתון הארץ מראה בבירור על מגמה של "התכנסות סביב הדגל". למרות כל מה שנכתב ולמרות כל מה שנאמר, עושה הרושם כי "היד הנעלמה", אותה יד שאמורה לדאוג לכך כי האמת תצוץ בסופו של דבר, אותה יד פשוט בחרה להיעלם שבוע לפני תחילת כל מלחמה ושבוע לאחר סיומה. הסיקור בעיתון הארץ שמר לאורך השנים על מגמה ברורה של סיקור תיאורי ברובו, כשלאחריו בסדר התדירות מופיע תיאור אוהד וחיובי את השלטון והצבא. כלומר, עיתון הארץ נסוג ו"התקפל" בתקופות הקריטיות של סיקור המלחמות. אי אפשר לדבר על עיתון ביקורתי ונשכני. דומה כי נקודת המפנה המהותית הייתה מלחמת לבנון בשלביה המתקדמים יותר, עת הלכה והסתבכה (בנוזמן, 1994; בנזימן, 1995; אורן, 1996; בראל, 1996) ובלטו הסתירות בין דברי ראש הממשלה בגין לשר הביטחון שרון ביחס ליעדי המלחמה והדרכים להשגתן. במחלוקת זאת נקט העיתון צד ברור, צדו של ראש הממשלה, והיה קולני במיוחד בקריאות ליישום המלצות ועדת אגרנט ולפיטורי שרון מתפקידו (מאמר המערכת, 1997; בית המשפט פסק: שרון לא נהג ביושר במנחם בגין, 1997; שיף, 1996; שיף, 1997; שיף, 1997; וינקלר, 1996; וינקלר, 1997; בנזימן, 1997; אלדר, 2001; שביט, 2001; כץ, 1997).<sup>6</sup> מבחינות מסוימות מזכיר סיקור הארץ את מלחמת לבנון בשלביה המתקדמים את סיקור התקשורת האמריקאית עת הלכה והסתבכה ארצם בנוף וייטנאם (השוו: Kendrick, 1994; Hallin, 1994).

בעבר השתדלו ממשלים שונים להגביל את התקשורת בעתות מלחמה. דברים אלו נכונים ביחס לישראל כמו גם ביחס לדמוקרטיה אחרות (Allen et al., 1994; Bennett and Paletz, 1994). כיום, עם התפתחות האינטרנט וערוצי התקשורת האלטרנטיביים, קשה לממשל למנוע את זליגת האינפורמציה לציבור. התחרות הכבדה בין אמצעי התקשורת השונים מחזירה נופך נוסף לתפיסת "כלב השמירה של הדמוקרטיה". שלושת העיתונים המרכזיים בישראל – הארץ, ידיעות אחרונות ומעריב – אמורים להבין כי "התכנסות סביב הדגל", בצד יתרונותיה המידיים, עלול להיות, בסופו של דבר, מחיר כבד: פגיעה באמינות העיתון, ירידה באמון הציבור כלפי העיתון ופנייתו לערוצי תקשורת אחרים. זהו מחיר שכיום העיתונים אינם

מן התמונות עצמן אוהדות ומשבחות את הצבא, טבלה 6.13, שכיחות 4 פעמים.

וכך, הנחת היסוד המדברת על מלחמת יום הכיפורים כעל נקודת המפנה באופן סיקור המלחמות, הנחה שעוברת כחוט השני גם במהלך הסקירה הספרותית, אינה נכונה ביחס לעיתון הארץ בשבועות שסקרנו. המגמה איננה קיימת אפילו לא במלחמת לבנון, אם כי בה ניתן לראות שינוי מסוים לכיוון הביקורתיות.<sup>5</sup> חשוב לזכור עוד כי בעבודה זו נבדקו הפרסומים בשבוע שלפני פתיחת המלחמות ושבוע לאחר סיומן. ייתכן כי ההלם היה רב מדי וקרוב מדי ולכן בחרו בעיתון לצייר את תמונת המצב בצורה יותר חיובית וההתייחסות הביקורתית-שלילית באה לידי ביטוי יותר מאוחר. עם זאת יצוין כי אם נשווה את הפרסומים הביקורתיים במלחמת יום הכיפורים אשר בפועל מתנגדים ומוחים על הדרך בה פעל צה"ל טבלה 5.07 – 25.2% מהמקרים וכן במלחמת לבנון, טבלה 6.07, 32.3% מהמקרים, מדובר בכמות הביקורת הרבה ביותר שנכתבה בעיתון בהשוואה למלחמות האחרות. כך, מלחמת השחרור, טבלה 1.07, 3.6% מהמקרים; מבצע קדש, טבלה 2.07, אין פרסום ביקורתי כלל; מלחמת ששת הימים, טבלה 3.07, 2.6% מהמקרים, ומלחמת ההתשה, טבלה 4.07, 5.1% מהמקרים. כלומר, גם אם בפועל לא התקיימה הנחת היסוד עדיין ניתן לראות כי אכן מלחמת יום כיפור היוותה נקודת מפנה מבחינת דרך הסיקור של עיתון הארץ במונח זה שכמות הפרסומים הביקורתיים והשליליים את הצבא והשלטון הייתה רבה ביותר בהשוואה למלחמות שלפניה. אך, כאמור הפרסום היבש והעובדתי שנוטה לסיקור אוהד וחיובי, עדיין שמר על רוב גם במלחמה זו.

## סיכום

מחקר זה בדק האם סקירת מלחמות ישראל בעיתון הארץ השתנתה ברבות השנים. הנחות היסוד היו כי אכן חל שינוי באופן הסיקור מכמעט חוסר סיקור או סיקור יבש ועובדתי לסיקור רב יותר הן מבחינת כמות הסיקור – מספר הפרסומים וגודלם, וכן באופן הסיקור: מעבר מסיקור אוהד את הצבא והשלטון לסיקור ביקורתי ונשכני. כמו כן הנחנו עפ"י הסקירה הספרותית כי מלחמת יום הכיפורים היוותה נקודת מפנה באופן הסיקור התקשורתית את המלחמות, וזאת לאור תוצאותיה הקשות של מלחמה זו.

הנחה לגבי העלייה בכמות הסיקור הייתה נכונה עד למלחמת ששת הימים בה הייתה כמות הסיקור הרבה ביותר. לאחר מלחמה זו, ניתן לראות ירידה בכמות הסיקור הן במלחמת יום הכיפורים והן במלחמת לבנון. הסבר אפשרי לכך הוא כי לפני מלחמת יום הכיפורים התקשורת נענתה לדרישת השלטון כפי שבאה לידי ביטוי בפגישות עם "ועדת העורכים", ולא עוררה בהלה בקרב הציבור לגבי ריכוז כוחות האויב. לגבי מלחמת לבנון, מדובר במלחמה אשר מדינת ישראל יזמה את התחלתה, מלחמה ייחודית באופייה שהחלה כמבצע "שלוש הגלילות" ונמשכה שנים עד לנסיגה לרצועת הביטחון.

גם מבחינת גודל הסיקור, ניתן לראות כי הנחת היסוד לא התקיימה. רוב הפרסומים אודות המלחמות היו בצורת ידיעות בנות שמינית עמוד ופחות, מגמה אשר מתחברת, כאמור, למגמה של סיקור תיאורי עובדתי ויבש ברוב המלחמות. לגבי הנחה העוסקת באופן הסיקור – מעבר מסיקור יבש ועובדתי הנוטה לסיקור חיובי ואוהד

## מקורות

- אורן, אמיר (5.3.1996) "כלי ניסים, בלי ניסויים". **הארץ**.  
אלדר, עקיבא (23.1.2001) "האימה מפני שרון מתחילה להלחל". **הארץ**.  
"בית המשפט פסק: שרון לא נהג ביושר במנחם בגין" (5.11.1997). **הארץ**.  
בנוזמן, עוזי (25.12.1994) "אולי אפשר לקצר את הדרך". **הארץ**.  
בנוזמן, עוזי (2.4.1995) "דרוש דין וחשבון". **הארץ**.  
בנוזמן, עוזי (7.11.1997) "הרדיו מודיע על דיבה". **הארץ**.  
בראל, צבי (27.12.1996) "מלחמת שלום לבנון". **הארץ**.  
ברזילי, גד (1996). מדינה, חברה ובטחון לאומי, תקשורת המונים ומלחמות, בתוך: משה ליסק וברוך קנייפז (עורכים), **ישראל לקראת שנות האלפיים**, ירושלים: הוצאת מגנס.  
גורן, דינה (1976). **סודיות בטחון וחופש העיתונות**, ירושלים: האוניברסיטה העברית.  
**הארץ** – 30.11.1947 – 23.11.1947  
**הארץ** – 27.7.1949 – 21.7.1949  
**הארץ** – 28.10.1958 – 22.10.1956  
**הארץ** – 13.11.1956 – 7.11.1956  
**הארץ** – 5.6.1967 – 30.5.1967  
**הארץ** – 17.6.1967 – 11.6.1967  
**הארץ** – 7.3.1969 – 1.3.1969  
**הארץ** – 15.8.1970 – 9.8.1970  
**הארץ** – 5.10.1973 – 30.9.1973  
**הארץ** – 31.10.1973 – 25.10.1973  
**הארץ** – 6.6.1982 – 31.5.1982  
**הארץ** – 17.6.1985 – 11.6.1985  
הורוביץ, דן ומשה ליסק (1990). **מצוקות באוטופיה**. ת"א: עם עובד.  
וינקלר, יהודית (15.11.1996) "שעה ששרון מסר לממשלה על מבצע מוגבל, נערך צה"ל ללכידת בירות", **הארץ**.  
וינקלר, יהודית (10.3.1997) "שרון נגד הארץ: האם יחשפו הפרוטוקולים". **הארץ**.  
וינקלר, יהודית ודליה שחורי (3.4.1996) "בני בגין: אריאל שרון הטעה את אבי לגבי יעדיו של מבצע שלום הגליל". **הארץ**.  
ז"ק, משה (1993). "הצנזורה והעיתונות בחמש מלחמות". **קשר** (13), עמ' 20-4.  
כהן־אלמגור, רפאל (1999). **גבולות הסובלנות והחירות**. ירושלים: אקדמון.  
כספי, דן ויחיאל ולימור (1993). **המתוכים**. ת"א: עם עובד.  
כץ, ירון (1997). "התקשורת הגלובאלית ומדיניות הסיקור של אמצעי התקשורת בישראל", **קשר** (21), עמ' 49-62.  
כתבנו הצבאי מדווח (25.4.1990). **במהנה** (גיליון 32-33), עמ' 40.  
ליסק, משה (1999). ייחודיות ונורמליזציה ביחסי צבא־ממשל בישראל, בתוך: רפאל כהן־אלמגור (עורך), **סוגיות יסוד בדמוקרטיה הישראלית**, ת"א: ספרית פועלים, עמ' 227-246.  
מאמר המערכת (5.11.1997) "פסק דין לאריאל שרון". **הארץ**.  
מיל, ג'ון סטיוארט (1984). **התועלתיות**. ירושלים: מאגנס.  
נבון, חיים (1993). "על ניתוח תוכן (CONTENT ANALYSIS) כשיטת מחקר איכותי", **מורשת יעקב**, ז', עמ' 171-179.  
צה"ל והתקשורת בעתות לחימה. (2002). ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.  
שביד, אליעזר (1987). "מלחמת ששת הימים ומלחמת יום הכיפורים: תמונות בהלכי רוח בחברה". **סקירה חודשית**, (4-3), עמ' 21-25.  
שביט, אוריה (12.1.2001). "מבחן אריק". **הארץ**.  
שביט, ארי (11.8.2006). "אולמרט חייב ללכת". **הארץ**.  
שביט, ארי (29.8.2006). "תיקון בגן הורדים". **הארץ**.  
שיף, זאב (1983). "רב שיח כתבים צבאיים". **ספר השנה של העיתונאים**, עמ' 9-7.  
שיף, זאב (7.4.1996) "מה ידע או לא ידע בגין". **הארץ**.  
שיף, זאב (20.6.1997). "רגע לפני השלג הקטלני". **הארץ**.  
שיף, זאב (7.11.1997) "בשם הביטחון הכובד". **הארץ**.  
שלג, יאיר (29.9.1995). "עיתונות מגויסת". **במהנה** (גיליון 3-4), עמ' 36.

יכולים עקרונית להרשות לעצמם (Shechter, 2003). לתקשורת יש חשיבות רבה כבקר על פעילות הממשל, כמעביר מסרים בין הממשל לציבור ולא פחות חשוב בין הציבור לממשל. דברים אלו נכונים כאשר עסקינן בצבא מקצועי המבוסס על מתנדבים (Denton, 1993; McCain and Shyles, 1994), קל וחומר בישראל עת מדובר בצבא העם בו משרתים אנשים מכל שכבות הציבור, קל וחומר עת הצבא נאלץ להתמודד עם מופעים של טרור בהם המושגים של חזית ועורף מאבדים ממשמעותם וכל אדם עלול למצוא עצמו בצד הקרבן האקראי אך משום שהיה במקום הלא נכון בזמן הלא נכון (Liebes and First, 2003; לדיון נוסף אודות סיקור תקשורת של טרור, ראו Cohen-Almagor, 2006).

## אפילוג

טרם הורדת המאמר לדפוס מצאה עצמה ישראל בתוך מלחמה נוספת, מלחמה בה לא חפצה, אותה לא חזתה, אשר הדגישה בין השאר, את הדברים שתוארו לעיל: עמימות האבחנה בין חזית לבין עורף. לא רק ש"כל העם צבא" – העם גם חשוף לפגיעה, בעודו בביתו, כמו הצבא. ככל שהתמשכה המלחמה, כך הפכה היא לשנויה במחלוקת, ונשמעו יותר ויותר קולות התוהים באשר לעצם נחיצותה, לדרכי קבלת ההחלטות של הממשל, ולהליך הלחימה בשטח. אחד הראשונים שקראו לראש הממשלה, אהוד אולמרט, ליטול אחריות ולהתפטר, עוד לפני תום המלחמה, אך בלי להטיל ספק בנחיצותה, היה כתב **הארץ** ארי שביט (2006).

מחקר זה קורא, אפוא, למחקרי המשך בהם תידון גם מלחמת לבנון השנייה של 2006. ניתן, כמובן, להרחיב את היריעה ולבחון גם את הסיקור התקשורת של עיתונים נוספים. האם עמדו בתובנות המובאות בפרק הסיכום של מחקרנו? נותר לקוות, כי מחקר זה יעודד וימריץ חוקרים להמשיך ולדון בסוגיה בצורה ביקורתית ומהותית, ולשפוך אור נוסף על תפקוד התקשורת בעת מלחמה.

## הערות

1. למשל סיקור התקשורת האמריקאית את מלחמת המפרץ (השוו Shohat, 1994; Kellner, 2004).
2. לדיון במושג האחריות החברתית, ראו (Cohen-Almagor (2005), במיוחד עמ' 159-156.
3. על תפיסת ה"אירוע תקשורת" (media event) ראו (Dayan and Katz (1992).
4. לדיון נוסף, ראו (Jeffords and Rabinovitz (1994, pp. 5-9). מיל עצמו מודה כי השקר הינו דבר תלוי בנסיבות "אולם כל בעלי המוסר מודים שאפילו כלל זה, כל כמה שיהא קדוש, יכול לתת מקום ליוצאים מן הכלל. הראשון שבהם הוא כשהעלמת איוז עובדה (אם מעלימים, למשל, איוז ידיעה מבן בלייעל, או חדשות רעות מחולה אנוש) עשויה להציל את מי שהוא ( ובייחוד לא את עצמו אלא אדם אחר) מרעה גדולה שאינו ראוי לה, וכשאפשר להעלים אותה רק ע"י דברי שקר". מיל (1984, עמ' 55). כך, מיל כנראה לא היה תומך בגילוי האמת לחולה סופני אם קרוביו ורופאיו חושבים כי גילוי המחלה עלול לגרום להלם וזעזוע העלולים להחריף את מצבו.
5. לדיון ביקורתי על כיסוי מלחמת לבנון בתקשורת הבינלאומית, על כל ההטיות והוסר האובייקטיביות הבולט שבו, ראו (Gervasi (1982; Karetzky and Goldman (1986).
6. לדיון אודות מהלכי המלחמה ותוצאותיה, ראו <http://www.geocities.com/Lebanonwar>  
גירסת אריאל שרון למהלך מלחמת לבנון מצויה באתר <http://www.nfc.co.il/archive/0019-D-63-00.html-tag=18-17-53>



- Karetzky, Stephen and Peter Goldman (eds.) (1986). **The Media's War Against Israel**. New York: Steimatzky/Shapolsky.
- Kellner, Douglas (2003). **Media Spectacle**. New York: Routledge.
- Kellner, Douglas (August 2004). "Media propaganda and spectacle in the war on Iraq: A critique of US broadcasting networks". **Cultural Studies – Critical Methodologies**, 4(3), pp. 329-338.
- Kendrick, Michelle (1994). "Kicking the Vietnam Syndrome: CNN's and CBS's video narratives of the Persian Gulf War", in: Susan Jeffords and Lauren Rabinovitz (eds.) **Seeing Through the Media: The Persian Gulf War**. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, pp. 59-76.
- Kull, Steven, Clay Ramsay and Evan Lewis (2003). Misperceptions, the media and the Iraq War, **Political Science Quarterly**, 118(4), pp. 569-599.
- Lewis, David A. and Roger P. Rose (2002). "The president, the press, and the war-making power: An analysis of media coverage prior to the Persian Gulf War". **Presidential Studies Quarterly**, 32(3), pp. 559-571.
- Liebes, Tamar and Anat First (2003). Framing the Palestinian-Israeli Conflict, in Pippa Norris, Montague Kern and Marion Just (eds.), **Framing Terrorism**. New York and London: Routledge, pp. 59-74.
- McCain, Thomas A. and Leonard Shyles (eds.) (1994). **The 1,000-Hour War: Communication in the Gulf**. Westport, CT.: Greenwood Press.
- Schechter, Danny (2003). **Media Wars**. Lanham: Rowman and Littlefield.
- Shohat, Ella (1994). "The media war", in Susan Jeffords and Lauren Rabinovitz (eds.) **Seeing Through the Media: The Persian Gulf War**. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, pp. 147-154.
- Smith, J. E. (Winter 1993). "From the front lines to the front page: media access to war in the Persian Gulf and beyond". **Columbia Journal of Law and Social Problems**, 26 (2), pp. 291-339.
- Williams, Paul and Julie Dickinson. (1993). "Fear of crime: Read all about it? The relationship between newspaper crime reporting and fear of crime". **The British Journal of Criminology**, 33(1): 33-56.  
<http://www.geocities.com/lebanonwar/>  
<http://www.nfc.co.il/archive/0019-D-63-00.html?tag=18-17-53>
- Adams, Valerie (1986). **The Media and the Falklands Campaign**. Houndmills: Macmillan.
- Allen, Barbara, Paula O'Loughlin, Amy Jasperson, and John Sullivan (1994). "The media and the Gulf War: Framing, priming, and the spiral of silence". **Polity**, 27, pp. 255-285.
- Bennett, W. Lance and David L. Paletz (eds.) (1994). **Taken by Storm: The Media, Public Opinion, and US Foreign Policy in the Gulf War**. Chicago: University of Chicago Press.
- Calabrese, Andrew (2004). "Profits and patriots: US media coverage of the Iraq war". **Media Development**, 51(3), pp. 34-38.
- Cohen-Almagor, Raphael (2006). **The Scope of Tolerance: Studies on the Costs of Free Expression and Freedom of the Press**. London and New York: Routledge.
- Cohen-Almagor, Raphael (2005). **Speech, Media, and Ethics: The Limits of Free Expression**. Houndmills and New York: Palgrave-Macmillan.
- Cohen-Almagor, Raphael (1997). "Why tolerate? Reflections on the Millian Truth Principle", **Philosophia**, 25(1-4), pp. 131-152.
- Dayan, Daniel and Elihu Katz (1992). **Media Events**. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Denton, R.E. (ed.) (1993). **The Media in the Persian Gulf War**. Westport, CT.: Praeger.
- Ditton, Jason and James Duffy (1983). Bias in the newspaper reporting of crime news, **The British Journal of Criminology**, 23, pp.65-159.
- Gervasi, Frank (1982). **Media Coverage: The War in Lebanon**. Washington D.C.: The Center for International Security.
- Graber, Doris A. (1989). Content and meaning: What's it all about?, **The American Behavioral Scientist**, 33, pp. 144-152.
- Hallin, Daniel C. (1994). Images of the Vietnam and the Persian Gulf Wars in U.S. Television, in Susan Jeffords and Lauren Rabinovitz (eds.) **Seeing Through the Media: The Persian Gulf War**. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, pp. 45-57.
- Jeffords, Susan and Lauren Rabinovitz (eds.) (1994). **Seeing Through the Media: The Persian Gulf War**. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press.